

Ο ΚΟΥΑΪΝ ΚΑΙ Η ΡΙΖΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

1. Ο πρώιμος ΚουαΪν

Στα γραπτά που δημοσίευσε πριν διατυπώσει τη θεωρία της ριζικής μετάφρασης,¹ ο ΚουαΪν ασκεί κριτική στις θεωρίες που αντιλαμβάνονται το νόημα ως αποτελούμενο από νοητικές ή από αφηρημένες οντότητες. Ο Λοκ, για παράδειγμα, διδάσκει ότι το νόημα μιας λέξης συνίσταται στη νοητική οντότητα, δηλαδή στην ιδέα που συνδέουμε με αυτήν. Επίσης, τόσο η αντίστοιχη θεωρία του Φρέγκε, όσο και η θεωρία που αναπτύσσει ο Κάρναπ στο *Meaning and Necessity* διακρίνουν μεταξύ της σημασίας και της αναφοράς μιας έκφρασης. Η σημασία μιας έκφρασης συνίσταται σε κάποια αφηρημένη οντότητα μέσω της οποίας προσδιορίζεται η αναφορά της. Έτσι, κατά τον Φρέγκε, η αναφορά ενός κυρίου ονόματος είναι κάποιο αντικείμενο, ενώ η σημασία του θέτει μια συνθήκη την οποία πρέπει να εκπληρώνει ένα αντικείμενο ώστε να συνιστά την αναφορά του. Η αναφορά του ονόματος «Αριστοτέλης», λ.χ., είναι το πρόσωπο Αριστοτέλης, ενώ η σημασία του θα μπορούσε να θέτει τη συνθήκη «ο μαθητής του Πλάτωνα και δάσκαλος του Μεγαλέξανδρου», μέσω της οποίας προσδιορίζεται το πρόσωπο Αριστοτέλης ως η αναφορά του αντίστοιχου ονόματος, καθότι ο Αριστοτέλης εκπληρώνει την εν λόγω συνθήκη. Ο Κάρναπ, πάλι, διδάσκει ότι η αναφορά ενός γενικού όρου ή κατηγορήματος είναι κάποιο σύνολο πραγμάτων, ενώ η σημασία του συνίσταται στην αντίστοιχη ιδιότητα. Η αναφορά του κατηγορήματος «άνθρωπος», λ.χ., είναι το σύνολο των ανθρώπων, ενώ η σημασία του είναι η ιδιότητα του ανθρώπου. Η κριτική του ΚουαΪν στρέφεται κατά της αντίληψης ότι το νόημα μιας έκφρασης εμπεριέχει ή συνίσταται σε οντότητες όπως οι ιδέες του Λοκ και οι σημασίες του Φρέγκε και του Κάρναπ.

Το κοινό σε όλες αυτές τις θεωρίες είναι πως διδάσκουν

ότι το νόημα συνίσταται σε εντασιακές (intensional) οντότητες. Διαισθητικά, οι εντασιακές οντότητες ή οι εντάσεις (intensions) είναι τρόποι με τους οποίους νοούμε τον κόσμο – σε αντίθεση με τον ίδιο τον κόσμο, δηλαδή, τα συστατικά του. Έτσι οι ιδέες του Λοκ, οι σημασίες του Φρέγκε και του Κάρναπ μπορεί να θεωρηθούν ότι δεν συνιστούν παρά τρόπους με τους οποίους νοούμε τις αναφορές των αντίστοιχων εκφράσεων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των κύριων ονομάτων, πρόκειται για τρόπους με τους οποίους νοούμε τα πρόσωπα (τον Αριστοτέλη, τον Παύλο, τη Μαρία) στα οποία αναφέρονται τα αντίστοιχα ονόματα: η σημασία «ο μαθητής του Πλάτωνα», καθώς και η σημασία «ο φιλόσοφος που γεννήθηκε στα Στάγειρα» συνιστούν τρόπους να νοούμε τον Αριστοτέλη. Το ίδιο ισχύει και για τη σημασία «άνθρωπος». Είναι κι αυτή ένας τρόπος να νοούμε το σύνολο των ανθρώπων – δηλαδή την αναφορά, κατά τον Κάρναπ, του γενικού όρου «άνθρωπος». Ένας άλλος τρόπος να νοήσουμε αυτό το σύνολο θα μπορούσε να είναι «δίποδο, έλλογο ον».

Κάποιος, επομένως, ο οποίος δέχεται την ύπαρξη νοημάτων ως εντάσεων, δέχεται ότι ο κόσμος συμπεριλαμβάνει τρόπους με τους οποίους νοούμε κάποια άλλα συστατικά του. Η οντολογία του, δηλαδή, συμπεριλαμβάνει τρόπους να νοούμε κάποια άλλα συστατικά της.

Εντάσεις δεν αποτελούν μόνο τα νοήματα ως αφηρημένες ή ως νοητικές οντότητες, αλλά και οι ψυχολογικές οντότητες, τα αντικείμενα, δηλαδή, ή τα περιεχόμενα των προτασιακών ή ψυχολογικών στάσεων: των πεποιθήσεων, των επιθυμιών, των προθέσεων, των φόβων, των ελπίδων, κτλ. Το αντικείμενο μιας πεποίθησης συνιστά τον τρόπο με τον οποίο νοεί αυτός που έχει την πεποίθηση τον κόσμο, δηλαδή κάποιο συστατικό του κόσμου. Για παράδειγμα, αν ο Πέτρος πιστεύει ότι ο άνθρωπος που ανακάλυψε το τηλεσκόπιο πέθανε στην πυρά, τότε ο Πέτρος νοεί τον Γαλιλαίο ως τον άνθρωπο που ανακάλυψε το τηλεσκόπιο. Το ίδιο ισχύει και για τις επιθυμίες. Μπορεί να επιθυμώ να φάω εκείνο το μήλο, αλλά να μην επιθυμώ να φάω το δηλητηριασμένο μήλο – παρόλο που εκείνο το μήλο είναι το δηλητηριασμένο μήλο. Το αντικείμενο της επιθυμίας μου περιλαμβάνει ως συστατικό του έναν τρόπο να νοώ το εν λόγω μήλο: το νοώ δεικτικά, ως εκείνο το μήλο.

Ο Κουάιν ασκεί δριμύτατη κριτική τόσο στα νοήματα ως εντάσεις, όσο και στις ψυχολογικές οντότητες, χρησιμοποιώντας και στις δύο περιπτώσεις λίγο πολύ παρόμοια ή κοινά επιχειρήματα.

Πριν εξετάσουμε αυτή την επιχειρηματολογία, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο παραπάνω χαρακτηρισμός των εντάσεων ως τρόπων να νοούμε τον κόσμο δεν θα πρέπει να εκλειφθεί ως ορισμός τους. Σκοπό έχει απλώς να δώσει στον αναγνώστη να καταλάβει διαισθητικά τι είδους πράγματα είναι οι εντάσεις. Παρακάτω θα αναφερθούμε σε έναν άλλο, τεχνικό, τρόπο με τον οποίο χαρακτηρίζονται οι εντάσεις, απ' όπου θα φανεί ότι στις εντασιακές οντότητες θα πρέπει να συμπεριλάβουμε διάφορες έννοιες, όπως είναι η αιτιακή αναγκαιότητα. Θα δούμε επίσης ότι, σύμφωνα με τον Κουάιν, οι οντότητες αυτές αποτελούν, με μια πολύ ευρεία σημασία της έκφρασης, τρόπους να νοούμε τον κόσμο.

Η κριτική που ασκεί ο Κουάιν στα νοήματα ως εντάσεις και στις ψυχολογικές οντότητες έχει δυο αλληλένδετα μέτωπα. Το ένα δάλλει εναντίον των κριτηρίων ταυτότητας των νοημάτων ως εντάσεων, καθώς και των ψυχολογικών οντοτήτων. Το άλλο δάλλει εναντίον του εντασιακού χαρακτήρα μιας γλώσσας της οποίας η οντολογία συμπεριλαμβάνει ψυχολογικές οντότητες και νοήματα ως εντάσεις. Μια τέτοια γλώσσα περιέχει ρήματα όπως «πιστεύω», «επιθυμώ», «λέω», κτλ., τα αντικείμενα των οποίων είναι συνήθως προτάσεις που εισάγονται με «ότι» ή με «να» (λ.χ., «Ο Πέτρος πιστεύει ότι η γη είναι στρογγυλή», «Η Μαρία επιθυμεί να φάει ένα μήλο», «Ο Παύλος είπε ότι ο Γαλιλαίος ανακάλυψε το τηλεσκόπιο»). Σύμφωνα με την αντίληψη που μάχεται ο Κουάιν, οι προτάσεις αυτές αναφέρονται σε εντασιακές οντότητες – στα αντικείμενα των ψυχολογικών στάσεων ως εντάσεις και σε νοήματα ως εντάσεις.²

Το πρώτο επιχείρημα του Κουάιν δάλλει εναντίον των κριτηρίων ταυτότητας των νοημάτων ως εντασιακών οντοτήτων και των ψυχολογικών στάσεων, και κυρίως, των αντικειμένων της πεποίθησης. Ο Κουάιν υποστηρίζει ότι τα κριτήρια αυτά είναι ακαθόριστα. Το επιχείρημά του είναι, σε γενικές γραμμές, το εξής:³ Αν τα κριτήρια ταυτότητας των νοημάτων ήταν καθορισμένα, θα έπρεπε να ήταν εξίσου καθορισμένο

ποιες προτάσεις της αντίστοιχης γλώσσας είναι αναλυτικές. Κι αυτό, διότι οι αναλυτικές προτάσεις είναι εκείνες οι προτάσεις οι οποίες είναι αληθείς συνεπεία του νοήματός τους. Έτσι, θα έπρεπε να είναι σαφώς προσδιορισμένο ποιες προτάσεις μιας γλώσσας είναι αναλυτικές και ποιες είναι συνθετικές, ποιες, δηλαδή, προτάσεις είναι αληθείς συνεπεία του νοήματός τους και ποιες είναι αληθείς (ή ψευδείς) συνεπεία του πώς είναι ο κόσμος. Για να αποφανθούμε επομένως σχετικά με την αλήθεια ή το ψεύδος μιας αναλυτικής πρότασης, θα αρκούσε η γνώση της αντίστοιχης γλώσσας, ενώ, για να αποφανθούμε σχετικά με την αλήθεια ή το ψεύδος μιας συνθετικής πρότασης, θα χρειαζόταν επιπλέον και γνώση του κόσμου, εμπειρική γνώση. Αυτή η θέση, όμως, συνεπάγεται ότι μπορούμε να προσδιορίσουμε ποιες συγκεκριμένες εμπειρίες θα επαλήθευαν μια δεδομένη πρόταση. Αυτή ακριβώς τη θέση αρνείται ο Κουάιν, (ακολουθώντας τον Ντυέμ⁴). Κι αυτό, διότι η θέση αυτή συνεπάγεται ότι από μεμονωμένες προτάσεις μπορούμε να συναγάγουμε παρατηρησιακές προτάσεις, η αλήθεια των οποίων θα επαλήθευε τις πρώτες προτάσεις. Οι παρατηρησιακές προτάσεις, όμως, δεν συνάγονται από μεμονωμένες προτάσεις, αλλά από σύνολα προτάσεων, από μια ή περισσότερες θεωρίες, από ένα ολόκληρο σώμα γνώσεων, τα συστατικά του οποίου διασυνδέονται λογικά μεταξύ τους. Και αντίστοιχα, οι παρατηρήσεις δεν επαληθεύουν ή διαψεύδουν μεμονωμένες προτάσεις, αλλά ολόκληρες θεωρίες. Στην περίπτωση, δηλαδή, που κάποια παρατήρησή μας έρθει σε αντίθεση με κάποια παρατηρησιακή πρόταση, η οποία αποτελεί επακόλουθο μιας ή περισσότερων θεωριών, η αρνητική αυτή εμπειρία δεν προσδιορίζει ποια πρόταση ή ποιες προτάσεις της αντίστοιχης θεωρίας ή των αντίστοιχων θεωριών θα θεωρήσουμε ότι έχουν διαψευστεί. Ο καθορισμός των διαψευσθέντων προτάσεων εναπόκειται σε μας. Εμείς επιλέγουμε, χρησιμοποιώντας διάφορα γνωσιακά αυθαίρετα κριτήρια, τις προτάσεις τις οποίες διαψεύδουν οι εν λόγω παρατηρήσεις. Και υπάρχουν πολλά αντιμαχόμενα κριτήρια τα οποία θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε σε μια τέτοια επιλογή. Επειδή, όμως, όλα είναι γνωσιακά εξίσου αυθαίρετα, οι επιλογές στις οποίες καταλήγουμε είναι γνωσιακά εξίσου έγκυρες: όποιες προτάσεις κι αν επιλέξουμε, το απο-

τέλεσμα στηρίζεται εξίσου από την εμπειρία, από τα δεδομένα. Καθότι ο Κουάιν συμπεριλαμβάνει στις προτάσεις, τις οποίες μπορούμε να διαψεύσουμε με αυτό τον τρόπο, και τις αναλυτικές προτάσεις – ως συστατικές προτάσεις μιας θεωρίας – τα παραπάνω συνεπάγονται ότι μπορούμε να επιλέξουμε να διαψεύσουμε τόσο συνθετικές προτάσεις, όσο και αναλυτικές προτάσεις.⁵ Η επιλογή είναι δική μας. Το ίδιο ισχύει και για τις λογικές αλήθειες και τα μαθηματικά θεωρήματα. Αν, συνήθως, δεν επιλέγουμε να τα διαψεύσουμε, αυτό οφείλεται στο ότι αυτό θα επέφερε πολύ ευρείες μετατροπές σε όλες μας τις θεωρίες, δεδομένου ότι η λογική εμπλέκεται παντού και τα μαθηματικά σε πάρα πολλούς τομείς.⁶

Αν, όμως, οι αναλυτικές προτάσεις είναι διαψεύσιμες, τότε δεν διαφέρουν από τις συνθετικές, δηλαδή, δεν υπάρχουν αναλυτικές προτάσεις. Όλες οι προτάσεις μιας γλώσσας είναι αληθείς και συνεπεία του νοήματός τους και συνεπεία του πώς είναι ο κόσμος. Καθότι, όμως, επιλέγουμε βάσει γνωσιακά και νοηματικά αυθαίρετων κριτηρίων ποιες προτάσεις θα διαψεύσουμε εν οψει κάποιων αρνητικών μας εμπειριών, τόσο το νόημα μιας πρότασης, όσο και το γνωσιακό-εμπειρικό της περιεχόμενο δεν είναι καθορισμένα. Αν βασιστούμε στα τάδε κριτήρια για να επιλέξουμε τις προτάσεις που θα διαψεύσουμε, το νόημα των προτάσεων της αντίστοιχης γλώσσας και το εμπειρικό τους περιεχόμενο θα είναι το τάδε, ενώ αν βασιστούμε στα δείνα κριτήρια, θα είναι το δείνα. Έτσι, τόσο τα κριτήρια ταυτότητας του νοήματος, όσο και τα κριτήρια ταυτότητας του εμπειρικού περιεχομένου δεν είναι καθορισμένα. Αν, όμως, το εμπειρικό περιεχόμενο μιας πρότασης δεν είναι σαφώς καθορισμένο, τότε εξίσου δεν είναι σαφώς καθορισμένη και η αντίστοιχη πεποίθηση. Η τιμή αλήθειας μιας πρότασης (δηλαδή το αν είναι αληθής ή ψευδής) εξαρτάται και από το νόημά της και από τον κόσμο. Για παράδειγμα, η τιμή αλήθειας της πρότασης «Ο Βρούτος σκότωσε τον Ιούλιο Καίσαρα» εξαρτάται και από το νόημά της και από τον κόσμο: αν η λέξη «σκότωσε» σήμαινε «έντυσε», τότε η πρόταση θα ήταν ψευδής, όπως θα ήταν ψευδής αν ο Βρούτος δεν είχε σκοτώσει τον Καίσαρα. Κάποιος, ο οποίος θεωρεί αληθή αυτή την πρόταση, την θεωρεί αληθή και λόγω του νοήματός της και λόγω της πεποίθησής του ότι ο Βρούτος σκότωσε τον

Ιούλιο Καίσαρα. Εφόσον, τώρα, το νόημα που αποδίδει το εν λόγω άτομο σ' αυτή την πρόταση δεν είναι σαφώς προσδιορισμένο, εξίσου δεν είναι σαφώς προσδιορισμένη και η πεποιθήσή του – το σύστοιχο, δηλαδή, του εμπειρικού περιεχομένου της πρότασης. Έτσι, τόσο τα κριτήρια ταυτότητας του νοήματος, όσο και τα κριτήρια ταυτότητας των πεποιθήσεων (δηλαδή, των αντικειμένων ή περιεχομένων τους) είναι ακαθόριστα.

Το δεύτερο επιχείρημα του Κουάιν βάλλει εναντίον του εντασιακού χαρακτήρα μιας γλώσσας η οντολογία της οποίας συμπεριλαμβάνει νοήματα ως εντάσεις και ψυχολογικές οντότητες.⁷

Ας αρχίσουμε από το θέμα της εντασιακότητας. Μια γλώσσα είναι *εκτασιακή* (extensional) εφόσον όλες οι προτάσεις της είναι εκτασιακές. Και μια πρόταση είναι εκτασιακή εφόσον μπορούμε να αντικαταστήσουμε οποιαδήποτε συστατική της έκφραση με μια άλλη που έχει την ίδια έκταση, δίχως να μεταβληθεί η τιμή αλήθειας της σύνολης πρότασης. Για να γίνει κατανοητός αυτός ο ορισμός θα πρέπει να σημειώσουμε, αφενός μεν, ότι η τιμή αλήθειας μιας πρότασης είναι η αλήθεια ή το ψεύδος της πρότασης (αν, δηλαδή η πρόταση είναι αληθής, τότε η τιμή αλήθειάς της είναι η αλήθεια, ενώ αν είναι ψευδής, η τιμή αλήθειάς της είναι το ψεύδος) και αφετέρου, ότι η έκταση ενός μοναδιαίου όρου (singular term) είναι η αναφορά του (δηλαδή η οντότητα στην οποία αναφέρεται), η έκταση ενός κατηγορήματος είναι το σύνολο των πραγμάτων τα οποία υπάγονται σ' αυτό (ή για τα οποία ισχύει αυτό), ενώ η έκταση μιας πρότασης είναι η τιμή αλήθειάς της. Έτσι, δυο μοναδιαίοι όροι έχουν την ίδια έκταση εφόσον έχουν την ίδια αναφορά, εφόσον, δηλαδή, αναφέρονται στο ίδιο αντικείμενο. Για παράδειγμα, οι μοναδιαίοι όροι «ο Γαλιλαίος» και «ο άνθρωπος που ανακάλυψε το τηλεσκόπιο» έχουν την ίδια έκταση/αναφορά, εφόσον αναφέρονται στο ίδιο πρόσωπο: στον Γαλιλαίο. Δυο κατηγορήματα έχουν την ίδια έκταση, εφόσον τα αντικείμενα που υπάγονται στο ένα κατηγορήμα, υπάγονται και στο άλλο. Για παράδειγμα, αν υποθέσουμε ότι όλα και μόνο τα έλλογα, δίποδα όντα είναι άνθρωποι, τότε τα κατηγορήματα «άνθρωπος» και «έλλογο, δίποδο ον» έχουν την ίδια έκταση. Και

τέλος, δυο προτάσεις έχουν την ίδια έκταση, εφόσον έχουν την ίδια τιμή αλήθειας, εφόσον δηλαδή είναι και οι δύο αληθείς ή και οι δύο ψευδείς. Για παράδειγμα, οι προτάσεις «Το 2 είναι ένας πρώτος αριθμός» και «Η γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο» είναι και οι δύο αληθείς και έχουν επομένως την ίδια έκταση.

Ας δούμε τώρα μερικά παραδείγματα εκτασιακών προτάσεων. Η πρόταση «Ο Παύλος είναι ψηλός» είναι εκτασιακή, διότι αν αντικαταστήσουμε σε αυτήν το μοναδιαίο όρο «ο Παύλος» με οποιονδήποτε άλλο μοναδιαίο όρο που έχει την ίδια έκταση, που έχει ως αναφορά του δηλαδή το ίδιο αντικείμενο, η τιμή αλήθειας της πρότασης δεν μεταβάλλεται. Έτσι, αν υποθέσουμε ότι ο Παύλος είναι ο πρώην άνδρας της Μαρίας και, επομένως, ότι οι μοναδιαίοι όροι «ο Παύλος» και «ο πρώην άνδρας της Μαρίας» έχουν ως αναφορά τους το ίδιο πρόσωπο, τον Παύλο, τότε, αν στην αντίστοιχη πρόταση αντικαταστήσουμε την πρώτη έκφραση με τη δεύτερη, ώστε να προκύψει η πρόταση «Ο πρώην άνδρας της Μαρίας είναι ψηλός», η δεύτερη αυτή πρόταση θα έχει την ίδια τιμή αλήθειας με την πρώτη· θα είναι αληθής, εφόσον η πρώτη είναι αληθής, και ψευδής, εφόσον η πρώτη είναι ψευδής. Το ίδιο ισχύει και για τις προτάσεις «Ο Σωκράτης είναι άνθρωπος» και «Ο Σωκράτης είναι δίποδο, έλλογο ον», εφόσον τα κατηγορήματα «άνθρωπος» και «δίποδο, έλλογο ον» έχουν την ίδια έκταση. Αντικαθιστώντας δηλαδή το κατηγορήμα της πρώτης πρότασης με το δεύτερο κατηγορήμα προκύπτει μια πρόταση η οποία έχει την ίδια τιμή αλήθειας με την πρώτη πρόταση. Τέλος, εκτασιακή είναι και η σύνθετη πρόταση «Ο Παύλος είναι ψηλός και η Μαρία είναι κοντή». Η πρόταση αυτή είναι αληθής, εφόσον και οι δύο συστατικές της προτάσεις («Ο Παύλος είναι ψηλός», «Η Μαρία είναι κοντή») είναι αληθείς και ψευδής, εφόσον μια ή και οι δυο συστατικές της προτάσεις είναι ψευδείς. Αν τώρα αντικαταστήσουμε οποιαδήποτε από τις συστατικές της προτάσεις με μια άλλη, που να έχει την ίδια τιμή αλήθειας, η πρόταση που προκύπτει έχει την ίδια τιμή αλήθειας με την πρώτη πρόταση. Κι αυτό, διότι η τιμή αλήθειας της σύνθετης πρότασης είναι συνάρτηση των τιμών αλήθειας, και μόνον, των συστατικών της προτάσεων. Έτσι, αν η εν λόγω πρόταση είναι αληθής

και αντικαταστήσουμε το πρώτο της συνθετικό με την αληθή πρόταση «Η γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο», τότε η πρόταση «Η γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο και η Μαρία είναι κοντή» είναι και αυτή αληθής.

Μια γλώσσα, αντίθετα, είναι εντασιακή εφόσον περιέχει προτάσεις που δεν είναι εκτασιακές, εφόσον δηλαδή περιέχει προτάσεις, από τις οποίες προκύπτουν προτάσεις με διαφορετικές τιμές αλήθειας, όταν αντικαταστήσουμε κάποιες συστατικές εκφράσεις τους με εκφράσεις που έχουν την ίδια έκταση. Για παράδειγμα, αν στην αληθή πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο Παύλος είναι ψηλός» αντικαταστήσουμε το μοναδιαίο όρο «ο Παύλος» με το μοναδιαίο όρο «ο πρώην άντρας της Μαρίας» (ο οποίος, εξ υποθέσεως, έχει την ίδια έκταση με τον πρώτο), τότε η πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο πρώην άντρας της Μαρίας είναι ψηλός», που προκύπτει από αυτή την αντικατάσταση, δεν είναι και αυτή αληθής – δεδομένου ότι ο Πέτρος δεν γνωρίζει ότι ο Παύλος είναι ο πρώην άντρας της Μαρίας. Το ίδιο ισχύει και για την αληθή πρόταση «Ο Πέτρος είπε ότι ο δάσκαλος της γυμναστικής είναι ψηλός». Αν υποθέσουμε ότι ο δάσκαλος της γυμναστικής είναι ο πρώην άντρας της Μαρίας και αν αντικαταστήσουμε την έκφραση «ο δάσκαλος της γυμναστικής» με την έκφραση «ο πρώην άντρας της Μαρίας», η πρόταση «Ο Πέτρος είπε ότι ο πρώην άντρας της Μαρίας είναι ψηλός» που προκύπτει, δεν είναι και αυτή αληθής, καθότι οι δύο αυτές εκφράσεις έχουν μεν την ίδια αναφορά και επομένως και την ίδια έκταση, δεν είναι, όμως, συνώνυμες – δεν έχουν, δηλαδή, το ίδιο νόημα ως εντασιακή οντότητα. Όταν, όμως, χρησιμοποιούμε πλάγιο λόγο, αποδίδουμε σε κάποιον μια ρήση η οποία είναι συνώνυμη με τα λόγια που εξέφερε.⁸

Βλέπουμε επομένως ότι μια εκτασιακή γλώσσα δεν θα πρέπει να περιέχει προτάσεις στον πλάγιο λόγο, καθώς και προτάσεις που να αποδίδουν πεποιθήσεις, επιθυμίες, προθέσεις, φόβους, ελπίδες, κτλ., καθότι οι προτάσεις που ανήκουν σε αυτά τα είδη δεν είναι εκτασιακές.

Ο λόγος για τον οποίο ο Κουάιν βάλλει εναντίον των εντασιακών γλωσσών είναι, κυρίως, διότι, σύμφωνα με εκείνον, μια συνεπής και συνεκτική λογική μπορεί να αναπτυχθεί μόνο για μια εκτασιακή γλώσσα. Με άλλα λόγια, ορισμένοι

θεμελιακοί κανόνες της λογικής δεν ισχύουν για τις εντασιακές γλώσσες, ακριβώς διότι περιέχουν εντασιακές προτάσεις. Ένας από αυτούς τους κανόνες είναι ο κανόνας της αντικατάστασης. Μία από τις θεμελιακές αρχές της λογικής είναι ότι αν σε μια πρόταση αντικαταστήσουμε κάποιες εκφράσεις της με άλλες, οι οποίες αναφέρονται στις ίδιες οντότητες, η τιμή αλήθειας της πρότασης δεν μεταβάλλεται. Σύμφωνα με αυτή την αρχή, δηλαδή, από μια πρόταση μπορούμε να παράγουμε όλες τις προτάσεις οι οποίες προκύπτουν από την πρώτη όταν αντικαταστήσουμε κάποια συστατική της έκφραση με μια έκφραση η οποία έχει την ίδια αναφορά. Είδαμε όμως ότι η αρχή αυτή δεν ισχύει για τις εντασιακές προτάσεις. Από την πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο Παύλος είναι ψηλός» δεν μπορούμε να συμπεράνουμε την πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο πρώην άντρας της Μαρίας είναι ψηλός» – παρόλο που ο Παύλος είναι ο πρώην άντρας της Μαρίας. Αυτό βέβαια οφείλεται στο ότι ο Παύλος ως αντικείμενο της πεποιθήσης του Πέτρου διαφέρει από το φυσικό πρόσωπο Παύλος. Οι δυο οντότητες έχουν διαφορετικά κριτήρια ταυτότητας και είναι, επομένως, διαφορετικές. Έτσι, ο μοναδιαίος όρος «ο Παύλος» στη μεν πρόταση «Ο Παύλος είναι ψηλός» αναφέρεται στο φυσικό πρόσωπο Παύλος, στη δε πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο Παύλος είναι ψηλός» αναφέρεται στον Παύλο ως αντικείμενο της πεποιθήσης του Πέτρου. Παρόμοια ισχύουν και για τον όρο «ο Παύλος» στην πρόταση «Ο Πέτρος είπε ότι ο Παύλος είναι ψηλός». Σ' αυτή την περίπτωση, ο όρος «ο Παύλος» αναφέρεται στο νόημα αυτού του όρου ως εντασιακή οντότητα. Αν θα θέλαμε να αποκαταστήσουμε την ισχύ της αρχής της αντικατάστασης για αυτές τις προτάσεις, θα έπρεπε να προσδιορίσουμε τα κριτήρια ταυτότητας του Παύλου ως αντικειμένου πεποιθήσεων και ως εντασιακού νοήματος, ώστε στις αντίστοιχες προτάσεις να αντικαθιστούμε εκφράσεις με εκφράσεις οι οποίες αναφέρονται στις ίδιες οντότητες ως αντικείμενα πεποιθήσεων και ως εντασιακά νοήματα. Σύμφωνα με τον Κουάιν, όμως, όπως ήδη είδαμε, τα κριτήρια ταυτότητας των εντασιακών νοημάτων και των αντικειμένων των πεποιθήσεων είναι ακαθόριστα. Συνεπώς, δεν μπορεί να αποκατασταθεί η ισχύς αυτής της αρχής.

Για τις εντασιακές προτάσεις εξίσου δεν ισχύει ένας άλλος κανόνας της λογικής, σύμφωνα με τον οποίο, από μια πρόταση, όπως είναι πχ. η πρόταση «Ο Παύλος είναι ψηλός», μπορούμε να συμπεράνουμε μια πρόταση η οποία να εκφράζει την ύπαρξη κάποιου αντικειμένου το οποίο υπάγεται στο κατηγορημα της πρότασης, λχ., την πρόταση «Υπάρχει κάτι που είναι ψηλό». Έτσι, από την πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο Παύλος είναι ψηλός», δεν μπορούμε να συμπεράνουμε την πρόταση «Υπάρχει κάτι, για το οποίο πιστεύει ο Πέτρος ότι είναι ψηλό». Και δεν μπορούμε να τη συμπεράνουμε, διότι ο Παύλος ως φυσικό πρόσωπο μπορεί να μην υπάρχει: ο Πέτρος μπορεί να πιστεύει, για κάποιο ανύπαρκτο πρόσωπο, ότι είναι ψηλό. Μπορούμε να αποκαταστήσουμε, βέβαια, την ισχύ του εν λόγω κανόνα δεχόμενοι την ύπαρξη αντικειμένων των πεποιθήσεων. Οπότε η αντίστοιχη υπαρκτική πρόταση θα εκφράζει απλώς την ύπαρξη κάποιου αντικειμένου μιας πεποιθήσεως – για το οποίο ο Πέτρος πιστεύει ότι είναι ψηλό. Ο Κουάιν δεν δέχεται αυτή τη λύση, διότι αρνείται ότι τα αντικείμενα των πεποιθήσεων έχουν σαφή κριτήρια ταυτότητας και ισχυρίζεται ότι η σαφήνεια των κριτηρίων ταυτότητας αποτελεί μια αναγκαία συνθήκη για την αποδοχή των αντίστοιχων οντοτήτων. Αν κάποιες οντότητες δεν έχουν σαφώς προσδιορισμένα κριτήρια ταυτότητας, τότε δεν μπορούμε να αποδεχτούμε την ύπαρξή τους.⁹

Αυτό το σημείο είναι στενά συνδεδεμένο με έναν άλλο λόγο για τον οποίο ο Κουάιν απαρνείται τις εντασιακές προτάσεις. Σύμφωνα με τον Κουάιν μια εκτασιακή γλώσσα επαρκεί για να περιγράψουμε την πραγματικότητα, καθότι η πραγματικότητα δεν περιέχει εντασιακές οντότητες.¹⁰ Οι εντασιακές προτάσεις δηλώνουν ή εκφράζουν τις διαφορές στάσεις μας προς αυτή την πραγματικότητα, τις πεποιθήσεις μας, τις επιθυμίες μας, τις προσδοκίες μας, οτιδήποτε το υποκειμενικό. Οι εκτασιακές προτάσεις περιγράφουν την ίδια την πραγματικότητα, η οποία είναι καθ' όλα φυσική: οι μόνες πραγματικές, αντικειμενικές οντότητες είναι οι φυσικές οντότητες που θέτουν και περιγράφουν οι θεωρίες της φυσικής. Ο Κουάιν, δηλαδή, ασπάζεται το *φυσικαλισμό* (physicalism), τη θέση ότι η πραγματικότητα περιέχει μόνο φυσικά αντικείμενα, ιδιότητες και σχέσεις.¹¹ Και μάλιστα, ασπάζεται

έναν ακραίο φυσικαλισμό, καθότι αποκλείει από την πραγματικότητα, από το πεδίο των αντικειμενικών οντοτήτων, όχι μόνο τα εντασιακά νοήματα και τις ψυχολογικές ή προθετικές οντότητες, τις οντότητες που θέτουν και πραγματεύονται η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και οι οικονομικές θεωρίες, αλλά και τις οντότητες που θέτουν και πραγματεύονται η χημεία, η βιολογία, κ.ο.κ. Αυτό δεν σημαίνει πως πιστεύει ότι όλες οι οντότητες, εκτός από αυτές που θέτει η φυσική, είναι αναγώγιμες σε φυσικές οντότητες, ιδιότητες και σχέσεις ή ότι οι αντίστοιχες θεωρίες είναι αναγώγιμες σε φυσικές θεωρίες.¹² Ίσα ίσα, αυτό το αρνείται: διδάσκει ότι η αναγωγή αυτή δεν μπορεί να επιτευχθεί, διότι οι οντότητες που ανήκουν σε μη φυσικές κατηγορίες, καθώς και οι αντίστοιχες θεωρίες συγχεροτούνται σε αναφορά προς διάφορα πραγματιστικά συμφέροντα και αξίες, σε αναφορά, δηλαδή, προς υποκειμενικούς, κατά την άποψη του Κουάιν, παράγοντες. Και είναι αυτό το υποκειμενικό στοιχείο που δεν ανάγεται σε φυσικές οντότητες, ιδιότητες ή σχέσεις.

Ας επιστρέψουμε τώρα στις απόψεις του Κουάιν για τις εκτασιακές γλώσσες. Μια εκτασιακή γλώσσα, κατά τον Κουάιν, επαρκεί για να περιγράψουμε την πραγματικότητα, η οποία είναι αποκλειστικά φυσική: για τη διατύπωση και ανάπτυξη των φυσικών θεωριών δεν απαιτούνται εντασιακές προτάσεις. Στο θέμα αυτό ο Κουάιν είναι ένας σύγχρονος Χιούμ. Κι αυτό, διότι είναι γνωστό ότι οι νόμοι της φύσης, καθώς και διάφορα άλλα είδη προτάσεων που χρησιμοποιούνται στη φυσική είναι εντασιακοί. Ο Κουάιν, όμως, όπως και ο Χιούμ, δεν αποδέχεται την φυσική/αιτιακή αναγκαιότητα – το στοιχείο που καθιστά τους νόμους της φύσης εντασιακούς. Θεωρεί ότι αυτή δηλώνει, απλώς, πως είμαστε αποφασισμένοι να κρατήσουμε τον αντίστοιχο νόμο, μέχρι που να αναγκασθούμε να τον εγκαταλείψουμε. Βλέπουμε, δηλαδή, ότι η φυσική αναγκαιότητα συνίσταται σε κάτι το υποκειμενικό, σε μια στάση μας απέναντι στις αντίστοιχες προτάσεις, και επομένως ότι δεν συνιστά συστατικό της πραγματικότητας. Για να περιγράψουμε επομένως την πραγματικότητα, επαρκεί μια εκτασιακή γλώσσα.¹³

Το ίδιο, όπως είδαμε, ισχύει και για τα νοήματα ως εντάσεις, καθώς και για τις ψυχολογικές οντότητες. Εφόσον δεν

έχουν σαφώς προσδιορισμένα κριτήρια ταυτότητας, δεν μπορούμε να αποδεχθούμε την ύπαρξή τους, κι επομένως, μια περιγραφή της πραγματικότητας δεν θα αναφέρεται σε τέτοιες οντότητες· είναι κι αυτές υποκειμενικές κατασκευές μας.

Εντασιακές, λοιπόν, είναι οι οντότητες στις οποίες αναφερόμαστε με εκφράσεις οι οποίες βρίσκονται εντός εντασιακών πλαισίων (intensional contexts) – εντός πλαισίων, δηλαδή, στα οποία δεν μπορούμε να αντικαταστήσουμε μια έκφραση με μια άλλη, που να έχει την ίδια έκταση, δίχως να μεταβάλλουμε την τιμή αλήθειας της αντίστοιχης πρότασης –, όπως είναι τα πλαίσια που δημιουργούν τα ρήματα «πιστεύω», «επιθυμώ», «λέω» κτλ., η φυσική αναγκαιότητα, κ.ο.κ. Για παράδειγμα, στην πρόταση «Ο Πέτρος πιστεύει ότι ο Παύλος είναι ψηλός», το ρήμα «πιστεύω» δημιουργεί το εντασιακό πλαίσιο «ότι ο Παύλος είναι ψηλός». Η φυσική αναγκαιότητα, πάλι, δημιουργεί εντασιακά πλαίσια που περιλαμβάνουν ολόκληρους τους αντίστοιχους νόμους. Και ο Κουάιν πιστεύει ότι οι οντότητες στις οποίες αναφέρονται οι εκφράσεις οι οποίες βρίσκονται εντός εντασιακών πλαισίων είναι, με κάποια σημασία της λέξης, υποκειμενικές.

2. Η ριζική μετάφραση : επαγωγικές υποθέσεις

Στο *Word and Object* και σε μεταγενέστερά του έργα,¹⁴ ο Κουάιν επανέρχεται στο θέμα της προσδιοριστίας του νοήματος. Το επιχείρημά του βασίζεται στο μεθοδολογικό εύρημα της ριζικής μετάφρασης (radical translation). Ο Κουάιν επιχειρεί να δείξει ότι τα κριτήρια ταυτότητας του νοήματος δεν είναι σαφώς καθορισμένα, εξετάζοντας τα κριτήρια συνωνυμίας: Αν είχαμε σαφή κριτήρια συνωνυμίας, θα είχαμε και σαφή κριτήρια ταυτότητας για το νόημα, διότι τα κριτήρια συνωνυμίας δεν είναι παρά κριτήρια για το πότε το νόημα μιας έκφρασης είναι ταυτό με το νόημα μιας άλλης. Στη θεωρία της ριζικής μετάφρασης ο Κουάιν εξετάζει τα κριτήρια συνωνυμίας μεταξύ των εκφράσεων δυο διαφορετικών γλωσσών. Επιχειρεί να δείξει ότι τα κριτήρια αυτά, δηλαδή οι συνωνυμίες, δεν είναι σαφώς προσδιορισμένα, εξετάζοντας τη διαδικασία μετάφρασης μιας ξένης γλώσσας στη γλώσσα

του μεταφραστή. Ο μεταφραστής είναι ένας ριζικός μεταφραστής, δηλαδή δεν γνωρίζει τη γλώσσα που μεταφράζει και δεν γνωρίζει τίποτα για τα πρόσωπα που μιλούν αυτή τη γλώσσα, καθώς και για την κοινωνία στην οποία ανήκουν. Τα μόνα δεδομένα στη διάθεσή του είναι φυσικά: η συμπεριφορά, γλωσσική και μη, των εν λόγω προσώπων, δηλαδή οι ήχοι που παράγουν και οι κινήσεις του σώματός τους, και τα αισθητηριακά ερεθίσματα που δέχονται, δηλαδή οι φυσικές δυνάμεις που επενεργούν στα σώματά τους, και συγκεκριμένα στους αισθητηριακούς τους δέκτες.¹⁵ Σύμφωνα με την υπόθεση της ριζικής μετάφρασης, τα δεδομένα στη διάθεση του μεταφραστή δεν συνίστανται μόνο στις συμπεριφορές που τυχόν παρατηρεί ο ίδιος, αλλά στη σύνολη συμπεριφορά των αντίστοιχων ατόμων, πραγματική και δυνατή. Ο ριζικός μεταφραστής, δηλαδή, είναι παντογνώστης, δεν δεσμεύεται από οπτικές γωνίες και από χωρο-χρονικές ασυμβατότητες, και γνωρίζει ποια θα ήταν η συμπεριφορά αυτών των ατόμων υπό συνθήκες που δεν έχουν πραγματοποιηθεί – δηλαδή σε υποθετικές και αντιπραγματικές συνθήκες. Με αυτό τον τρόπο, ο Κουάιν εξασφαλίζει στο μεταφραστή όλα τα δυνατά τεκμήρια συμπεριφοράς. Επιπλέον, η γνώση των εν λόγω αισθητηριακών ερεθισμάτων είναι, εξ υποθέσεως, ορθή. Ο ριζικός μεταφραστής, δηλαδή, είναι κάτοχος μιας αληθούς θεωρίας της φύσης η οποία του επιτρέπει να γνωρίζει ποια ακριβώς είναι αυτά τα ερεθίσματα.¹⁶

Έτσι, ο ριζικός μεταφραστής βασίζει τη μετάφρασή του αποκλειστικά σε φυσικά δεδομένα, και μάλιστα, σε αληθή και πλήρη δεδομένα. Η άγνοια της υπό μετάφρασιν γλώσσας, των προσώπων που την μιλούν και της κοινωνίας στην οποία ανήκουν εγγυάται ότι τα δεδομένα, στη βάση των οποίων ο μεταφραστής θα κατασκευάσει τη μετάφρασή του, είναι αποκλειστικά φυσικά δεδομένα. Ενώ η πληρότητα και το αληθές αυτών των δεδομένων εγγυώνται ότι η απροσδιοριστία που τυχόν θα προκύψει, δεν θα είναι γνωσιολογική, αλλά οντολογική.¹⁷ Η απροσδιοριστία αυτή, δηλαδή, δεν θα οφείλεται σε γνωσιολογικούς παράγοντες, όπως είναι η έλλειψη κάποιων γνώσεων ή το εσφαλμένο άλλων, αλλά στο ότι τα γεγονότα, όλες οι φυσικές αλήθειες, δεν αρκούν για να προσδιορίσουν μία και μόνο μία έγκυρη μετάφραση.

Ο Κουάιν κατασκευάζει με τέτοιο τρόπο την περίσταση της ριζικής μετάφρασης ώστε, αφενός μεν, οι παράγοντες που προσδιορίζουν τη μετάφραση να συνίστανται σε όλες και μόνον τις συναφείς φυσικές αλήθειες, και αφετέρου, να αποφεύγεται ένας απλοϊκός ρεαλισμός, σύμφωνα με τον οποίο, ο κόσμος μας δίνεται έτοιμος, ταξινομημένος, δίχως την παρέμβαση του ανθρώπινου νου. Το πρόσωπο του ριζικού μεταφραστή παρέχει ακριβώς αυτό το εννοιακό στοιχείο. Ενώ τα δεδομένα, που είναι στη διάθεσή του, είναι αποτέλεσμα μιας αντίστοιχης δραστηριότητας με αντικείμενο, όμως, το φυσικό κόσμο. Θα πρέπει, δηλαδή, να αντιληφθούμε τη ριζική μετάφραση ως εάν να λαμβάνει χώρα αφού ο ριζικός μεταφραστής έχει αποκτήσει γνώση μιας αληθούς και πλήρους φυσικής θεωρίας. Ο ριζικός μεταφραστής έχει ορθή γνώση όλων των φυσικών φαινομένων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η συμπεριφορά, γλωσσική και μη, των ατόμων που μεταφράζει, καθώς και οι δυνάμεις που επενεργούν στους αισθητηριακούς τους δέκτες. Το ζητούμενο, με βάση αυτές τις γνώσεις, αυτά τα δεδομένα, είναι μια μετάφραση της αντίστοιχης γλώσσας στη γλώσσα του μεταφραστή. Ο μεταφραστής, πάλι, είναι άνθρωπος, πρόσωπο. Είναι, δηλαδή, εξοπλισμένος με όλες τις φυσικές και διανοητικές ικανότητες ενός ανθρώπου: έχει μια γλώσσα, έχει ένα εννοιακό πλέγμα, έχει πεποιθήσεις, μεταξύ των οποίων και οι εν λόγω πεποιθήσεις για το φυσικό κόσμο, έχει επιθυμίες, αξίες και ανάγκες. (Στερείται, απλώς, γνώσεων σχετικά με τη γλώσσα που μεταφράζει, τους ομιλητές της ως πρόσωπα και την κοινωνία στην οποία ανήκουν.) Και για να μεταφράσει, θα χρησιμοποιήσει όλες αυτές τις ικανότητές του.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η περίσταση της ριζικής μετάφρασης, όπως την αντιλαμβάνεται ο Κουάιν, ήδη προϋποθέτει το φυσικαλισμό, δεδομένου ότι ο ριζικός μεταφραστής θα πρέπει να μεταφράσει – να αντιστοιχίσει, δηλαδή, εκφράσεις της ξένης γλώσσας με εκφράσεις της δικής του που να έχουν το ίδιο νόημα – με μοναδικά δεδομένα κάποιες φυσικές οντότητες, ιδιότητες και σχέσεις. Στο φυσικαλισμό του Κουάιν, δηλαδή, εντάσσεται και ο μπηχαδιορισμός (behaviourism) του: η αντίληψή του ότι το νόημα είναι ιδιότητα της συμπεριφοράς (δίχως αυτό να σημαίνει ότι το νόημα ανάγεται στη

συμπεριφορά). Ο μπηχαβιορισμός, όμως, του Κουάιν δεν απορρέει μόνον από το φυσικαλισμό του· ο Κουάιν βασίζει τη ριζική μετάφραση στη *συμπεριφορά* του ομιλητή, διότι η συμπεριφορά είναι δημόσια και διυποκειμενική· συνιστά το μόνο δημόσιο και διυποκειμενικό τεκμήριο για την εκμάθηση και τη μετάφραση μιας γλώσσας.¹⁸

Το ζητούμενο της ριζικής μετάφρασης δεν είναι η απόδοση στη γλώσσα του μεταφραστή όλων των προτάσεων της γλώσσας του ομιλητή, αλλά ένα εγχειρίδιο μετάφρασης από τη μία γλώσσα στην άλλη. Οι προτάσεις μιας γλώσσας είναι απεριόριστες, ο αριθμός, δηλαδή, των διαφορετικών προτάσεων μιας γλώσσας είναι δύναμει άπειρος. Συνεπώς, εφόσον ο μεταφραστής είναι άνθρωπος, δηλαδή ένα όν με πεπερασμένες γνωσιακές και άλλες ικανότητες, δεν είναι δυνατόν να μεταφράσει στη δική του γλώσσα μία μία όλες τις προτάσεις της ξένης γλώσσας. Αντ' αυτού, θα πρέπει να εντοπίσει τα συστατικά της ξένης γλώσσας (τις «λέξεις» της) και τη δομή τους (η οποία μπορεί να εκφράζεται είτε με λέξεις είτε με τον τρόπο συνδυασμού ή διευθέτησής τους) και να κατασκευάσει ένα εγχειρίδιο το οποίο να μεταφράζει τις λέξεις της ξένης γλώσσας με εκφράσεις της δικής του και τις δομές της ξένης γλώσσας με δομές της δικής του. Με αυτό τον τρόπο, ο μεταφραστής θα κατασκευάσει ένα εγχειρίδιο που θα περιέχει έναν πεπερασμένο αριθμό γνώσεων: τη μετάφραση των λέξεων της ξένης γλώσσας – ο αριθμός των οποίων είναι πεπερασμένος – και τη μετάφραση των δομών της ξένης γλώσσας – ο αριθμός των οποίων είναι παρομοίως πεπερασμένος. Βασιζόμενος σε ένα τέτοιο μεταφραστικό εγχειρίδιο, ο μεταφραστής θα είναι σε θέση να μεταφράσει οποιαδήποτε πρόταση της ξένης γλώσσας, δεδομένου ότι το εγχειρίδιο θα δείχνει πώς η μετάφραση μιας ξένης πρότασης είναι συνάρτηση της μετάφρασης των συστατικών της λέξεων και της μετάφρασης της δομής της.

Ποια είναι τώρα, σύμφωνα με τον Κουάιν, η διαδικασία της ριζικής μετάφρασης; Σε ένα πρώτο στάδιο ο μεταφραστής επιχειρεί να εντοπίσει και να μεταφράσει τις εκφράσεις ή τις ενδείξεις *κατάνευσης* (assent) και *ανάνευσης* (dissent) του ομιλητή. Επιχειρεί, δηλαδή, να εντοπίσει τις εκφράσεις της γλώσσας του ομιλητή που σημαίνουν «Ναι» και «Όχι», κα-

θώς και τις διάφορες σωματικές κινήσεις του που εκφράζουν την κατάφαση, την άρνηση, κτλ., — όπως είναι διάφορα νεύματα του κεφαλιού. Αυτό επιτρέπει στο μεταφραστή να ελέγχει τις διάφορες μεταφράσεις του. Για παράδειγμα, αν ο μεταφραστής παρατηρήσει ότι ο ομιλητής εκφέρει τους ήχους «Γκαδαγκαϊ»¹⁹ όποτε περνάει ένας λαγός μπροστά του (και επομένως δέχεται τα αντίστοιχα αισθητηριακά ερεθίσματα), θα μπορούσε να μεταφράσει προσωρινά αυτή την έκφραση ως «Να ένας λαγός» και στη συνέχεια να ελέγξει αυτή την υπόθεσή του «ρωτώντας» τον ξένο ομιλητή «Γκαδαγκαϊ;» όποτε περνάει μπροστά του ένας λαγός.

Η αναγνώριση των εκφράσεων και των νευμάτων κατένευσης και ανάνευσης είναι αναγκαία, διότι οι λόγοι που μας ωθούν να εκφερουμε μια πρόταση δεν περιορίζονται απλώς στην παρατήρηση κάποιων οντοτήτων που βρίσκονται στο περιβάλλον μας. Αν ικανή και αναγκαία συνθήκη για να εκφέρουμε μια πρόταση ήταν η πεποίθησή μας ότι οι (άμεσες) περιστάσεις καθιστούν την πρόταση αληθή, τότε θα έπρεπε συνεχώς να απαριθμούμε τα αντικείμενα και τα γεγονότα που αντιλαμβανόμαστε. Για παράδειγμα, θα έπρεπε ο ξένος ομιλητής, όποτε βλέπει ένα λαγό, να λέει «Γκαδαγκαϊ» και ο μεταφραστής να αναφωνεί συγχρόνως «Να ένας λαγός». Με άλλα λόγια, είναι αδύνατον να αντιτοχίσουμε εκφορές με περιστάσεις εκφοράς (λ.χ. με αισθητηριακά ερεθίσματα), είναι αδύνατον να προσδιορίσουμε σε ποιες περιστάσεις εκφέρουμε την τάδε ή τη δείνα πρόταση, είναι αδύνατον να αναπτύξουμε μια συστηματική θεωρία η οποία να προσδιορίζει ακριβώς τις περιστάσεις στις οποίες εκφέρουμε συγκεκριμένες προτάσεις. Κι αυτό, διότι οι συνδυασμοί των περιστασιακών στοιχείων που μας ωθούν να εκφέρουμε μια πρόταση είναι απεριόριστοι. Για παράδειγμα, δεν λέμε «Να ένας λαγός» όποτε βλέπουμε ένα λαγό, διότι δεν αρκεί να δούμε ένα λαγό για να εκφέρουμε αυτή την πρόταση· θα πρέπει, επιπλέον, να υπάρχει και κάποιος λόγος για να την εκφέρουμε, θα πρέπει, δηλαδή, να υπάρχει κάποιος λόγος για να προδούμε σε κάποιο γλωσσικό ενέργημα με την εκφορά αυτής της πρότασης — θα πρέπει, λ.χ., να θέλουμε να πληροφορησούμε κάποιον για αυτό το γεγονός ή να θέλουμε να τον προειδοποιήσουμε ή να του επιστήσουμε την προσοχή στο ότι

περνάει ένας λαγός (για να τραθήξει τη σκανδάλη) ή να θέλουμε να του μάθουμε τι είναι ένας λαγός ή τι σημαίνει η λέξη «λαγός», κ.ο.κ. Αντίστροφα, μπορούμε να εκφέρουμε την πρόταση «Να ένας λαγός», ακόμα και όταν δεν υπάρχει κανένας λαγός στο περιβάλλον μας - λ.χ., στα πλαίσια της εξιστόρησης κάποιου παρελθόντος συμβάντος ή μιας ιστορίας.

Η χρήση, επομένως, της μεθόδου που προτείνει ο Κουάιν, να ρωτάμε τον ομιλητή «Γκαβαγκαί;» τόσο σε περιστάσεις στις οποίες παρατηρούμε ένα λαγό, όσο και σε περιστάσεις όπου δεν παρατηρούμε ένα λαγό, ώστε να ελέγξουμε, μέσω της κατάνευσης και της ανάνευσης του ομιλητή, τη μεταφραστική μας υπόθεση, είναι αναγκαία. Με αυτό τον τρόπο, απομονώνουμε αυτό που ονομάζει ο Κουάιν το *γνωσιακό νόημα* (cognitive meaning) μιας πρότασης, δηλαδή, χονδρικά, αυτό που ονομάσαμε το προτασιακό περιεχόμενο μιας εκφοράς, δίχως όμως τις «ποιητικές» αποχρώσεις που τυχόν περιέχει. Επιπλέον, με αυτό τον τρόπο, ο μεταφραστής είναι σε θέση να εξακριβώσει ποιο στοιχείο των αντίστοιχων περιστάσεων πραγματεύεται μια πρόταση. Για παράδειγμα, η πρόταση «Γκαβαγκαί» θα μπορούσε να σημαίνει «Να ένας λαγός» ή «Να ένα ζώο» ή «Να ένα δέντρο» (αν υπάρχουν δέντρα στο αντίστοιχο περιβάλλον), κτλ. Επιλέγοντας κατάλληλα ο μεταφραστής τις περιστάσεις στις οποίες θα ρωτήσει τον ξένο ομιλητή «Γκαβαγκαί;» μπορεί να εξακριβώσει ποιο από τα παραπάνω σημαίνει αυτή η πρόταση.

Πριν περιγράψουμε την καθαυτή διαδικασία της μετάφρασης, θα παραθέσουμε ορισμένους ορισμούς του Κουάιν που απαιτούνται για να προδοίμε σε αυτή την περιγραφή.²⁰ Ο Κουάιν ορίζει το *ερεθισματικό νόημα* (stimulus meaning) μιας πρότασης ως το διατεταγμένο ζεύγος των εξής δύο συνόλων: του συνόλου όλων των ερεθισμάτων που θα ωθούσαν τον ομιλητή να κατανεύσει σε αυτή την πρόταση, και του συνόλου όλων των ερεθισμάτων που θα τον ωθούσαν να ανανεύσει σε αυτήν. Όταν γνωρίζουμε, δηλαδή, το ερεθισματικό νόημα μιας πρότασης, γνωρίζουμε ποια ερεθίσματα θα οδηγούσαν τον ομιλητή να κατανεύσει στην πρόταση και ποια θα τον οδηγούσαν να ανανεύσει σε αυτήν. Με άλλα λόγια, το ερεθισματικό νόημα μιας πρότασης συνίσταται στην *προδιάθεση*

(disposition) που έχει ένας ομιλητής να κατανεύσει ή να ανανεύσει σε αυτή την πρόταση σε διάφορες ερεθισματικές περιστάσεις. Δύο ή περισσότερες προτάσεις είναι *ερεθισματικά συνώνυμες* (stimulus synonymous) εφόσον έχουν το ίδιο ερεθισματικό νόημα, εφόσον, δηλαδή, τα ερεθίσματα που θα ωθούσαν έναν ομιλητή να κατανεύσει στη μία πρόταση θα τον ωθούσαν να κατανεύσει και στην άλλη, και παρομοίως για την ανάνευση.

Μια πρόταση είναι *περιστασιακή* (occasion sentence) εφόσον η κατάνευση και η ανάνευση ενός ομιλητή σε αυτήν παρακινείται από τις τρέχουσες ερεθισματικές περιστάσεις. Για παράδειγμα, οι προτάσεις «Να ένας λαγός», «Βρέχει», «Αυτός που μόλις μπήκε είναι εργένης», «Τα χέρια σου είναι βρώμικα» είναι *περιστασιακές*. Μια πρόταση, αντίθετα, είναι *μόνιμη* (standing sentence) εφόσον η κατάνευση και η ανάνευση του ομιλητή σε αυτήν δεν παρακινείται από τις τρέχουσες ερεθισματικές περιστάσεις. Για παράδειγμα, οι προτάσεις «Η γη είναι στρογγυλή», « $2+2=4$ », «Τα δέντρα είναι φυτά», «Μερικοί σκύλοι είναι μαύροι» είναι *μόνιμες*. Με άλλα λόγια, ένας ομιλητής θα κατένευε ή θα ανένευε σε μια τέτοια πρόταση ανεξάρτητα από τις τρέχουσες ερεθισματικές περιστάσεις, όποιες και να ήταν αυτές. Αν μας ρωτήσουν αν η γη είναι στρογγυλή θα απαντήσουμε «Ναι» – ή «Όχι» – ανεξάρτητα από τις τρέχουσες φυσικές περιστάσεις, ενώ, αν μας ρωτήσουν αν βρέχει, η απάντησή μας εξαρτάται ακριβώς από αυτές τις περιστάσεις. Είναι φανερό ότι όλες οι μόνιμες προτάσεις έχουν το ίδιο ερεθισματικό νόημα και είναι επομένως ερεθισματικά συνώνυμες.

Από τις *περιστασιακές* προτάσεις ο Κούαίν διακρίνει ένα υποσύνολο προτάσεων το οποίο έχει μια θεμελιακή λειτουργία στη διαδικασία της ριζικής μετάφρασης. Αυτές είναι οι *παρατηρησιακές προτάσεις* (observation sentences). Για να καταλάβουμε τι διακρίνει αυτές τις προτάσεις από τις υπόλοιπες *περιστασιακές* προτάσεις, ας αναλογιστούμε την *περιστασιακή* πρόταση «Αυτός που μόλις μπήκε στο δωμάτιο είναι εργένης». Αν θα κατανεύσει ή θα ανανεύσει σε αυτήν ένας ομιλητής εξαρτάται βέβαια από τα τρέχοντα ερεθίσματα – γι' αυτό, εξάλλου είναι και *περιστασιακή* η πρόταση. Εξαρτάται, λ.χ., από το αν μπήκε εκείνη τη στιγμή κάποιος στο δωμάτιο,

από το αν είναι άντρας, κ.ο.κ. Δεν εξαρτάται, όμως, μόνον από τέτοιους παράγοντες. Εξαρτάται, επιπλέον, και από επιπρόσθετες πληροφορίες που έχει ο ομιλητής: θα κατανεύσει σε αυτή την πρόταση μόνον αν γνωρίζει ότι το εν λόγω άτομο είναι εγγένης και θα ανανεώσει σε αυτήν αν γνωρίζει ότι δεν είναι εγγένης - και αυτές οι πληροφορίες είναι ανεξάρτητες από τις τρέχουσες ερεθισματικές περιστάσεις.

Το ίδιο ισχύει, όμως, και για την πρόταση «Γκαβαγκαϊ» (Να ένας λαγός). Θα μπορούσε ένας ομιλητής να κατανεύσει σε αυτήν ακόμα κι αν δεν δεχόταν αισθητηριακά ερεθίσματα από κάποιο λαγό. Αυτό θα μπορούσε, λ.χ., να συμβεί στη περίπτωση κατά την οποία ο ομιλητής θα είχε δει ένα είδος μύγας (τη λαγόμυγα) και γνώριζε ότι οι λαγόμυγες τριγυρνούν τους λαγούς ή αν γνώριζε ότι σ' αυτό το μέρος συχνάζουν λαγοί - είναι λαγότοπος. Ο ομιλητής, δηλαδή, θα μπορούσε να κατανεύσει στην πρόταση «Γκαβαγκαϊ» βασισζόμενος σε αυτές τις επιπρόσθετες πληροφορίες.

Μια περιστασιακή πρόταση, σύμφωνα με τον Κουάιν, είναι παρατηρησιακή πρόταση στο βαθμό που το ερεθισματικό της νόημα συμπίπτει για όλους τους ομιλητές μιας γλώσσας, στο βαθμό δηλαδή που όλοι οι ομιλητές μιας γλώσσας κατανεύουν σε αυτήν στις ίδιες ερεθισματικές περιστάσεις και ανανεούν σε αυτήν στις ίδιες ερεθισματικές περιστάσεις.²¹

Ο ορισμός αυτός των παρατηρησιακών προτάσεων σκοπό έχει να απομονώσει όσο γίνεται εκείνες τις περιστασιακές προτάσεις στις οποίες η κατανευσή και η ανάνευση του ομιλητή εξαρτάται αποκλειστικά από τα τρέχοντα ερεθίσματα και όχι από τις επιπρόσθετες πληροφορίες, γνώσεις, πεποιθήσεις, που τυχόν έχει ο κάθε ομιλητής. Ο Κουάιν ορίζει τις παρατηρησιακές προτάσεις ως εκείνες τις περιστασιακές προτάσεις των οποίων το ερεθισματικό νόημα συμπίπτει για όλους τους ομιλητές μιας γλώσσας, με το σκεπτικό ότι όλοι οι ομιλητές μιας γλώσσας δεν έχουν ακριβώς τις ίδιες γνώσεις, πληροφορίες, πεποιθήσεις, κι επομένως, αν κατανεύουν ή ανανεούν σε μια πρόταση στις ίδιες ερεθισματικές συνθήκες, αυτό θα πρέπει να οφείλεται σε αυτές τις συνθήκες. Ο Κουάιν, δηλαδή, βασίζεται στη θέση ότι κοινωνικές «πιέσεις», παράγοντες, οδηγούν τα μέλη μιας κοινωνίας να μιλούν την ίδια γλώσσα, να συνδέουν το ίδιο νόημα με τους ίδιους

ήχους - πράγμα το οποίο εξηγεί εν μέρει γιατί κατανεύουν σε μια πρόταση στις ίδιες περίπου ερεθισματικές συνθήκες. Η ομοιομορφία αυτή, όμως, εξηγείται και από το γεγονός ότι ανάλογες κοινωνικές πιέσεις οδηγούν τα μέλη μιας κοινωνίας να έχουν περίπου τις ίδιες πεποιθήσεις. Στη δεύτερη περίπτωση, όμως, οι πιέσεις αυτές επιφέρουν μια μικρότερη ομοιομορφία. Και στις δυο περιπτώσεις, πάντως, οι κοινωνικοί αυτοί παράγοντες δεν επιφέρουν πλήρη ομοιομορφία: δεν υπάρχει απόλυτη σύμπτωση νοημάτων και πεποιθήσεων μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Γι' αυτό και η διάκριση μεταξύ παρατηρησιακών προτάσεων, περιστασιακών προτάσεων και μόνιμων προτάσεων είναι ζήτημα βαθμού: μερικές προτάσεις είναι περισσότερο ή λιγότερο παρατηρησιακές από άλλες, σε μεγαλύτερο ή σε μικρότερο βαθμό μόνιμες προτάσεις, κτλ.

Τέλος, ο Κουάιν ορίζει μια πρόταση ως *ερεθισματικά αναλυτική* (stimulus analytic) εφόσον οποιεσδήποτε περιστάσεις θα ωθούσαν οποιονδήποτε ομιλητή μιας γλώσσας να κατανεύσει σε αυτήν. Αντίθετα, μια πρόταση είναι *ερεθισματικά αντιφατική* (stimulus contradictory) εφόσον οποιεσδήποτε ερεθισματικές περιστάσεις θα «ωθούσαν» οποιονδήποτε ομιλητή μιας γλώσσας να ανανεύσει σε αυτήν.

Οι παραπάνω έννοιες του ερεθισματικού νοήματος, της ερεθισματικής συνωνυμίας, της ερεθισματικά αναλυτικής και ερεθισματικά αντιφατικής πρότασης δεν συμπίπτουν, όπως είναι φανερό, με τις συνηθισμένες έννοιες του νοήματος, της συνωνυμίας και των αναλυτικών και αντιφατικών προτάσεων. Με τους αντίστοιχους ορισμούς, ο Κουάιν επιχειρεί να απομονώσει εκείνα τα συστατικά των αντίστοιχων συνηθισμένων εννοιών που έχουν κάποια δάση στην αντικειμενική πραγματικότητα, δηλαδή στα εμπειρικά δεδομένα που έχει στη διάθεσή του ένας ριζικός μεταφραστής, αλλά και οποιεσδήποτε μαθαίνει μια γλώσσα. Στο μέτρο που οι συνηθισμένες έννοιες διαφέρουν από τις έννοιες που κατασκευάζει ο Κουάιν, το περιεχόμενό τους υπερβαίνει τα εμπειρικά δεδομένα. Γι' αυτό και ο ριζικός μεταφραστής, βασιζόμενος μόνο στο σύνολο των προδιαθέσεων που έχουν οι ομιλητές μιας γλώσσας να κατανεύουν και να ανανεύουν στις προτάσεις της σε δεδομένες ερεθισματικές συνθήκες, δεν θα μπορέσει να ανακαλύψει

το νόημα (με τη συνηθισμένη σημασία του όρου) αυτών των προτάσεων, κι επομένως δεν θα μπορέσει να τις μεταφράσει· δεν θα μπορέσει να ανακαλύψει τις σχέσεις συνωνυμίας που υφίστανται μεταξύ των εκφράσεων της ξένης γλώσσας· και δεν θα μπορέσει να ανακαλύψει ποιες προτάσεις της ξένης γλώσσας είναι αναλυτικές και ποιες αντιφατικές. Αντ' αυτού, θα μπορέσει να ανακαλύψει τα ακόλουθα: Πρώτον, θα μπορέσει να αναγνωρίσει τις μόνιμες, τις περιστασιακές και τις παρατηρησιακές προτάσεις της αντίστοιχης γλώσσας. Δεύτερον, θα μπορέσει να προσδιορίσει ποια ερεθίσματα ωθούν τους ομιλητές της γλώσσας να κατανεύουν και να ανανεύουν σε μια παρατηρησιακή πρόταση. Τρίτον, θα ανακαλύψει ποιες προτάσεις της ξένης γλώσσας είναι ερεθισματικά αναλυτικές και ερεθισματικά αντιφατικές. Τέταρτον, θα προσδιορίσει ποιες προτάσεις είναι ερεθισματικά συνώνυμες. Και τέλος, θα μπορέσει να μεταφράσει τους λογικούς συνδέσμους, όπως είναι η άρνηση, η σύζευξη, η διάζευξη. Η άρνηση, για παράδειγμα, μπορεί να αναγνωρισθεί και να μεταφραστεί ως εξής: είναι εκείνη η έκφραση η οποία μετατρέπει μια πρόταση, στην οποία ένας ομιλητής θα κατένευε, σε μια πρόταση στην οποία θα ανένευε, και αντίστροφα.

Σύμφωνα με τον Κουάιν, μέχρι σε αυτό το σημείο η ριζική μετάφραση δεν είναι ακαθόριστη. Υπόκειται απλώς στη συνήθη επαγωγική αβεβαιότητα.

3. Η ριζική μετάφραση: αναλυτικές υποθέσεις

Μέχρι τώρα εξετάσαμε τα προκαταρκτικά στάδια της ριζικής μετάφρασης, καθώς και τη μετάφραση των λογικών συνδέσμων. Ο ριζικός μεταφραστής, όμως, δεν έχει προβεί ακόμη στη μετάφραση άλλων λέξεων και στη μετάφραση προτάσεων. Ο Κουάιν υποστηρίζει ότι από αυτό το σημείο και πέρα η μετάφραση είναι ακαθόριστη, δεν προσδιορίζεται, δηλαδή, επαρκώς από τα δεδομένα. Στα μεταγενέστερα στάδια ο μεταφραστής δεν προχωρεί επαγωγικά, παρατηρώντας (εκμαιεύοντας, δηλαδή, την κατάνευση και την ανάνευση των ομιλητών σε διάφορες προτάσεις της γλώσσας τους) και γενικεύοντας, αλλά κατασκευάζοντας *αναλυτικές υποθέσεις* (analytical

hypotheses) ως προς το πώς θα αποδώσει στη δική του γλώσσα λέξεις και προτάσεις της ξένης γλώσσας. Οι αναλυτικές αυτές υποθέσεις υπερβαίνουν κατά πολύ τα δεδομένα στη διάθεσή του. Τα δεδομένα αυτά συνίστανται, στην ουσία, στις προδιαθέσεις που έχουν οι ομιλητές μιας γλώσσας να κατανεύουν ή να ανανεούν στις προτάσεις αυτής της γλώσσας, ανάλογα με τα ερεθίσματα που δέχονται. Παρόλο, δηλαδή, που ο Κουάιν χαρακτηρίζει τα δεδομένα αυτά ως τη συμπεριφορά, γλωσσική και μη, των ομιλητών της γλώσσας, σε δεδομένες ερεθισματικές περιστάσεις, ως το σύμπλεγμα, δηλαδή, των προδιαθέσεων που έχουν αυτοί οι ομιλητές να παράγουν ορισμένους ήχους και να επιτελούν ορισμένες κινήσεις σε δεδομένες ερεθισματικές περιστάσεις, καταλήγει, εντέλει, στη θέση ότι, για να απομονώσει το γνωσιακό νόημα αυτών των προτάσεων, θα πρέπει να βασιστεί στο σύμπλεγμα των προδιαθέσεων που έχουν οι ομιλητές μιας γλώσσας να κατανεύουν και να ανανεούν στις προτάσεις αυτής της γλώσσας, ανάλογα με τις ερεθισματικές περιστάσεις.

Τα δεδομένα του πρώτου είδους έχουν, στην ουσία, μια προκαταρκτική λειτουργία στην κατασκευή ενός μεταφραστικού εγχειριδίου: επιτρέπουν στο μεταφραστή, σε ένα λογικά πρώτο στάδιο, να αντιστοιχίσει προσωρινά προτάσεις της ξένης γλώσσας με ερεθισματικές περιστάσεις, να τους αποδώσει δηλαδή ένα προσωρινό ερεθισματικό νόημα, ώστε στη συνέχεια να μπορέσει να εξακριβώσει υπό ποιες ερεθισματικές συνθήκες οι ομιλητές της γλώσσας κατανεύουν και υπό ποιες ανανεούν σε αυτές τις προτάσεις, να εξακριβώσει δηλαδή το ερεθισματικό τους νόημα. Το ερεθισματικό νόημα, όμως, μιας πρότασης ταυτίζεται με την προδιάθεση που έχει ένας ομιλητής να κατανεύει ή να ανανεύει σε αυτή την πρόταση ανάλογα με τις ερεθισματικές συνθήκες. Τα ουσιαστικά δεδομένα λοιπόν βάσει των οποίων ο ριζικός μεταφραστής κατασκευάζει τις αναλυτικές του υποθέσεις – και το μεταφραστικό του εγχειρίδιο – είναι το σύνολο αυτών των προδιαθέσεων, δηλαδή το σύνολο των ερεθισματικών νοημάτων μιας γλώσσας. Το σύνολο αυτό, όμως, δεν αρκεί για να προσδιορίσει επακριβώς τις αναλυτικές του υποθέσεις, δηλαδή τη μετάφραση των ξένων λέξεων και προτάσεων στη δική του γλώσσα.

Ας αρχίσουμε από το γεγονός ότι όλες οι μόνιμες προτάσεις έχουν το ίδιο ερεθισματικό νόημα. Επομένως, βασιζόμενος ο μεταφραστής αποκλειστικά στο ερεθισματικό νόημα μιας μόνιμης πρότασης δεν θα μπορέσει να την αντιστοιχίσει, δηλαδή να τη μεταφράσει με κάποια συγκεκριμένη (μόνιμη) πρόταση της δικής του γλώσσας. Η μετάφραση αυτών των προτάσεων θα πρέπει να βασιστεί, έμμεσα, μέσω των λογικών και άλλων διασυνδέσεων που υφίστανται ανάμεσα στις προτάσεις μιας γλώσσας, στο ερεθισματικό νόημα των περιστασιακών και των παρατηρησιακών προτάσεων. Η μετάφραση, δηλαδή, αυτών των προτάσεων ταυτίζεται με την κατασκευή μιας θεωρίας η οποία υποστηρίζεται μόνον ως όλον από τα σύνολα εμπειρικά δεδομένα – δηλαδή από το ερεθισματικό νόημα των περιστασιακών και των παρατηρησιακών προτάσεων. Ως τέτοια, όμως, η μετάφραση είναι υποπροσδιορισμένη από τα εν λόγω ερεθισματικά νοήματα. Κι έτσι, μεταφράζοντας ολιστικά, μπορούμε να αποδώσουμε με ποικίλους τρόπους κάποια συγκεκριμένη μόνιμη πρόταση, αρκεί να προσαρμόσουμε ανάλογα τις μεταφράσεις των υπόλοιπων προτάσεων.

Στενά συνδεδεμένο με το πρώτο σημείο είναι το γεγονός ότι είναι, κατ' αρχήν, αδύνατον ο μεταφραστής, βασιζόμενος αποκλειστικά στα δεδομένα που αποδέχεται ο Κουάιν, να ξεχωρίσει μεταξύ των πεποιθήσεων που έχουν οι ομιλητές μιας γλώσσας και των νοημάτων που αποδίδουν αυτοί στις προτάσεις της γλώσσας τους. Είδαμε ότι η προδιάθεση που έχει ένας ομιλητής να κατανεύει και να ανανεύει σε μια πρόταση, ανάλογα με τις ερεθισματικές συνθήκες, είναι συνάρτηση τόσο των ερεθισμάτων που δέχεται, όσο και των προτέρων του πεποιθήσεων και γνώσεων. Η προδιάθεση αυτή, δηλαδή, εκδηλώνεται (με μια κατάνευση ή με μια ανάνευση) τόσο λόγω των πρώτων, όσο και λόγω των δεύτερων. Ένας ομιλητής θα κατανεύσει (έχει, δηλαδή, την προδιάθεση να κατανεύσει) στη πρόταση «Γκαβαγκαί» τόσο όταν δει ένα λαγό, όσο και όταν δει λαγόμυγες – στη δεύτερη περίπτωση, όμως, μόνον αν πιστεύει ότι οι λαγόμυγες τριγυρνούν τους λαγούς. Είναι αδύνατον ο μεταφραστής να διαχωρίσει το ένα από αυτά τα δυο συστατικά, που προκαλούν την κατάνευση και την ανάνευση, από το άλλο: τα εμπειρικά δεδομένα – οι

ερεθισματικές περιστάσεις στις οποίες θα κατανεύσει και θα ανανεύσει ένας ομιλητής σε μια πρόταση – δεν του το επιτρέπουν, καθότι ενσωματώνουν εξίσου και τα δύο συστατικά. Για να απομονώσει αυτά τα δύο συστατικά ο μεταφραστής θα μπορούσε, όπως είδαμε, να θέσει την αντίστοιχη πρόταση σε διάφορους ομιλητές. Οπότε, αν οι σχετικές τους πεποιθήσεις διαφέρουν, θα διαφέρουν και οι περιστάσεις στις οποίες κατανεύουν και ανανεύουν σ' αυτή την πρόταση. Για παράδειγμα, θα μπορούσε ένας ομιλητής να μη γνωρίζει ότι οι λαγόμυγες τριγυρνούν τους λαγούς, οπότε αυτός θα αντιδρούσε στην πρόταση «Γκαβαγκαϊ» – εφόσον έβλεπε μεν λαγόμυγες, αλλά κανένα λαγό – με κάποιο σημείο ανάνευσης, και ο μεταφραστής θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι οι λαγόμυγες δεν ανήκουν στο ερεθισματικό νόημα της εν λόγω πρότασης. Όταν, όμως, οι αντίστοιχες πεποιθήσεις είναι κοινές στους ομιλητές μιας γλώσσας, η μέθοδος αυτή δεν θα καρποφορήσει. Κι έτσι ο μεταφραστής δεν θα μπορέσει να διακρίνει απόλυτα μεταξύ των πεποιθήσεων του ομιλητή που τον ωθούν να κατανεύσει σε μια πρόταση και των ερεθισματικών περιστάσεων που τον οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα λόγω της κατανόησής του αυτής της πρότασης. Όταν ο ομιλητής κατανεύει στην πρόταση «Γκαβαγκαϊ», διότι βλέπει ένα λαγό, η κατάνευσή του οφείλεται στην κατανόησή του της αντίστοιχης πρότασης. Ενώ, όταν κατανεύει, διότι βλέπει λαγόμυγες, η κατάνευσή του οφείλεται στη πεποίθησή του ότι οι λαγόμυγες τριγυρνούν τους λαγούς, κι επομένως ότι εκεί όπου υπάρχουν λαγόμυγες, υπάρχουν και λαγοί.

Ο Κουάιν καταλήγει ότι οι προδιαθέσεις που έχει ένας ομιλητής να κατανεύει και να ανανεύει στις προτάσεις μιας γλώσσας δεν αντιπροσωπεύουν τη γνώση του και μόνο του νοήματος αυτών των προτάσεων, αλλά και τις διάφορες πεποιθήσεις του που αφορούν τα περιεχόμενα αυτών των προτάσεων.²² Είναι, επομένως, κατ' αρχήν αδύνατον ο μεταφραστής να απομονώσει το καθαρά νοηματικό στοιχείο αυτών των προδιαθέσεων, ώστε να το αποδώσει με μια συνώνυμη πρόταση της δικής του γλώσσας. Τα εμπειρικά δεδομένα δεν προσδιορίζουν απόλυτα τη μετάφραση. Ο μεταφραστής μπορεί, βάσει αυτών, να αποδώσει την πρόταση «Γκαβαγκαϊ» είτε ως «Να ένας λαγός» και να θεωρήσει ότι η κατάνευση

του ομιλητή σε αυτή την πρόταση, όταν δέχεται ερεθίσματα από λαγόμευγες, οφείλεται στις αντίστοιχες πεποιθήσεις του, είτε ως «Να ένας λαγός ή λαγόμευγες», είτε ως «Να λαγόμευγες» και να θεωρήσει ότι η κατάνευση του ομιλητή σ' αυτή την πρόταση, όταν δέχεται ερεθίσματα από λαγούς, οφείλεται στην πεποίθησή του ότι όπου υπάρχουν λαγοί υπάρχουν και λαγόμευγες, κ.ο.κ. Ποια από τις εναλλακτικές, εξίσου θεμελιωμένες εμπειρικά, μεταφράσεις μιας πρότασης θα επιλέξει ο μεταφραστής προσδιορίζει εν μέρει – εφόσον η μετάφραση είναι ολιστική – και τις μεταφράσεις που θα αποδώσει στις άλλες προτάσεις της ξένης γλώσσας. Αντίστροφα, όμως, και οι μεταφράσεις που θα αποδώσει στις άλλες προτάσεις της ξένης γλώσσας προσδιορίζουν εν μέρει και τη μετάφραση που θα αποδώσει στην εν λόγω πρόταση.

Έτσι, προχωρώντας ολιστικά, ο μεταφραστής μεταφράζει προσωρινά, βάσει των εμπειρικών δεδομένων, κάποιες παρατηρησιακές προτάσεις ή κάποιες περιστασιακές προτάσεις. Στη συνέχεια, λαβαίνοντας υπόψη του τις διασυνδέσεις αυτών των προτάσεων μεταξύ τους και με άλλες προτάσεις, μεταφράζει κάποια συστατικά τους και κάποιες ολόκληρες μόνιμες προτάσεις. Όταν προκύψει κάποια αντίφαση ή κάποια ασυνέπεια, επανέρχεται στις πρώτες προτάσεις και τροποποιεί τη μετάφρασή τους, προβαίνοντας ταυτόχρονα σε διορθωτικές μεταφράσεις των μόνιμων προτάσεων, κ.ο.κ.

Μέχρι τώρα αναφερθήκαμε κυρίως στην απροσδιοριστία της μετάφρασης των μόνιμων προτάσεων και των περιστασιακών προτάσεων που δεν είναι παρατηρησιακές. Ο Κουάιν, όμως, αναπτύσσει και ένα επιχείρημα²³ που στοχεύει να δείξει ότι η μετάφραση όλων των προτάσεων μιας γλώσσας, συμπεριλαμβανομένων και των παρατηρησιακών προτάσεων, είναι ακαθόριστη.²⁴ Ας αναλογιστούμε και πάλι την πρόταση «Γκαβαγκαϊ» κι ας υποθέσουμε, όπως υποθέσαμε μέχρι τώρα, ότι οι ομιλητές της ξένης γλώσσας κατανεύουν σ' αυτή όταν δέχονται αισθητηριακά ερεθίσματα από λαγούς. Ταυτόχρονα, όμως, δέχονται και αισθητηριακά ερεθίσματα από τμήματα λαγών, λ.χ., από πόδια, κεφάλια, αυτιά, κτλ., καθώς και αισθητηριακά ερεθίσματα από χρονικά στάδια λαγών ή από εμφανίσεις της «λαγοσύνης», δηλαδή της καθολικής έννοιας «λαγός». Ο μεταφραστής, επομένως, μπορεί, βάσει των ίδιων

ακριδώς ερεθισματικών δεδομένων, να μεταφράσει αυτή την πρόταση ως «Να ένας λαγός», ή ως «Να ένα μη-ασύνδετο τμήμα λαγού» ή ως «Να ένα χρονικό στάδιο λαγού» ή ως «Να μια εμφάνιση της λαγοσύνης». Τα εμπειρικά δεδομένα στηρίζουν εξίσου την καθημιά από αυτές τις μεταφράσεις. Η επιλογή ανήκει στο μεταφραστή. Φυσικά, η επιλογή κάποιας εναλλακτικής μετάφρασης δεσμεύει τη μετάφραση των υπόλοιπων εκφράσεων της ξένης γλώσσας και, κυρίως, του εξατομικευτικού (individuating) της εξοπλισμού, όπως είναι ο ενικός και ο πληθυντικός, οι αντωνυμίες, τα άρθρα, το συνδετικό «είναι», η ταυτότητα, κτλ. Κι αυτό, διότι εκείνο το οποίο δεν προσδιορίζεται από τα εμπειρικά δεδομένα, σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα του Κούαίν, είναι η οντολογία της ξένης γλώσσας: Τα εμπειρικά δεδομένα δεν προσδιορίζουν αν η ξένη γλώσσα πραγματεύεται αντικείμενα, μη ασύνδετα τμήματα αντικειμένων, χρονικά στάδια αντικειμένων, εμφανίσεις καθολικών εννοιών, κ.ο.κ. Η οντολογία, όμως, μιας γλώσσας προσδιορίζεται από τον εξατομικευτικό της εξοπλισμό. Άλλο νόημα έχει η ταυτότητα όταν μια γλώσσα αναφέρεται αποκλειστικά σε επιμέρους αντικείμενα και άλλο όταν αναφέρεται σε καθολικές έννοιες ή σε χρονικά στάδια αντικειμένων. Επίσης, η διάκριση μεταξύ ενικού και πληθυντικού αριθμού απαντάται σε γλώσσες που αναφέρονται σε επιμέρους αντικείμενα, ενώ δεν έχει καμιά λειτουργία σε γλώσσες που αναφέρονται αποκλειστικά σε καθολικές έννοιες ή σε οντότητες όπως το νερό, ο αέρας, το χιόνι, ο πάγος, τις οποίες δεν εξατομικεύουμε (στα ελληνικά, στα αγγλικά). Επιλέγοντας, συνεπώς, ο μεταφραστής την οντολογία της ξένης γλώσσας προσδιορίζει ταυτόχρονα και τη μετάφραση του εξατομικευτικού της εξοπλισμού και αντίστροφα.

Τα πρώτα δυο επιχειρήματα που αναπτύξαμε στηρίζουν την άποψη ότι το νόημα ως εντασιακή οντότητα είναι ακαθόριστο, δεν προσδιορίζεται, δηλαδή, από τα εμπειρικά δεδομένα. Τα επιχειρήματα αυτά, εξάλλου, θυμίζουν την επιχειρηματολογία που αναπτύσσει ο Κούαίν στα «πρώιμα» του γραπτά για να υποστηρίξει τη θέση ότι τα κριτήρια ταυτότητας των νοημάτων ως εντάσεων, καθώς και των πεποιθήσεων είναι ακαθόριστα. Το τρίτο, όμως, επιχείρημα που παραθέσαμε στηρίζει την άποψη ότι, όχι μόνο το νόημα ως εντάσεις,

δηλαδή ως σημασίες, ιδέες, κτλ., αλλά και το νόημα ως αναφορά είναι ακαθόριστο, δεν προσδιορίζεται, δηλαδή, από τα εμπειρικά, φυσικά δεδομένα. Ένας ριζικός μεταφραστής προβαίνει σε αναλυτικές υποθέσεις, οι οποίες υπερβαίνουν τα εμπειρικά δεδομένα, τόσο για να μεταφράσει τις προτάσεις της ξένης γλώσσας με συνώνυμες δικές του, όσο και για να προσδιορίσει τις οντότητες που συνιστούν τις αναφορές των ξένων μοναδιαίων όρων και κατηγορημάτων και, στη συνέχεια, φυσικά, να αποδώσει τις ξένες προτάσεις στις οποίες απαντώνται οι αντίστοιχες εκφράσεις με προτάσεις της δικής του γλώσσας.

Εφόσον, τώρα, η ριζική μετάφραση είναι απροσδιόριστη, δεν καθορίζεται δηλαδή μονοσήμαντα από τα δεδομένα στη διάθεση του μεταφραστή, προκύπτει το ερώτημα με τι κριτήρια κατασκευάζει ο μεταφραστής τις αναλυτικές του υποθέσεις. Βάσει των εμπειρικών δεδομένων, ο μεταφραστής θα καταλήξει σε περισσότερα από ένα, εξίσου έγκυρα, μεταφραστικά εγχειρίδια· με τι κριτήρια επιλέγει ένα από αυτά τα εναλλακτικά, γνωσιακά εξίσου έγκυρα, μεταφραστικά εγχειρίδια; Θεωρητικά θα μπορούσε, σύμφωνα με τον Κουάν, να χρησιμοποιήσει οποιαδήποτε κριτήρια θα ήθελε. Στην πράξη, όμως, χρησιμοποιεί, και χρησιμοποιούμε, κάποια συγκεκριμένα κριτήρια. Αυτό φαίνεται από το ότι οι μεταφράσεις των διάφορων μεταφραστών/γλωσσολόγων συμπίπτουν χοντρικά η μία με την άλλη. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί στην πράξη ένας μεταφραστής είναι πολλά και διάφορα. Το κυριότερο από αυτά είναι η αρχή της χάριτος (principle of charity).²⁵ Σύμφωνα με αυτή την αρχή, ο μεταφραστής θα μεταφράσει με τέτοιο τρόπο τα λόγια του ξένου ομιλητή ώστε να του αποδώσει όσο το δυνατόν περισσότερες ορθές (κατά την κρίση του μεταφραστή) πεποιθήσεις και να τον καταστήσει όσο γίνεται πιο έλλογο. Με άλλα λόγια, η αρχή αυτή προτρέπει το μεταφραστή να επιλέξει, από τις έγκυρες εναλλακτικές μεταφράσεις μιας πρότασης ή μιας έκφρασης, εκείνη τη μετάφραση, σύμφωνα με την οποία ο ομιλητής θα έχει τη λιγότερο παράδοξη πεποίθηση και τη λιγότερο παράλογη λογική.

4. Η απροσδιοριστία της μετάφρασης

Από τη διαδικασία της μετάφρασης, όπως την περιγράψαμε, ο Κουάιν καταλήγει στο δόγμα της απροσδιοριστίας της μετάφρασης (indeterminacy of translation), στο συμπέρασμα, δηλαδή, ότι η μετάφραση είναι ακαθόριστη. Σύμφωνα με αυτό το δόγμα, μπορούμε να κατασκευάσουμε περισσότερα από ένα εγχειρίδια για να μεταφράζουμε τις εκφράσεις μιας γλώσσας με εκφράσεις μιας άλλης, τέτοια ώστε να συμβιβάζονται όλα εξίσου με το σύνολο των αντίστοιχων γλωσσικών προδιαθέσεων, αλλά να μη συμβιβάζονται μεταξύ τους. Τα εγχειρίδια αυτά, δηλαδή, θα συμβιβάζονται εξίσου με το ερεθισματικό νόημα των ξένων προτάσεων, διαφορετικά εγχειρίδια, όμως, θα μεταφράζουν την ίδια πρόταση της ξένης γλώσσας με διαφορετικές προτάσεις της γλώσσας του μεταφραστή, οι οποίες δεν θα είναι συνώνυμες και οι οποίες μπορεί να έχουν και διαφορετικές τιμές αλήθειας. Για παράδειγμα, σύμφωνα με ένα μεταφραστικό εγχειρίδιο, η πρόταση «Γκαθαγκαί» μπορεί να αποδίδεται ως «Να ένας λαγός», ενώ, σύμφωνα με ένα άλλο, μπορεί να αποδίδεται ως «Να λαγόμευγες». Είναι φανερό ότι οι δυο ελληνικές προτάσεις δεν είναι συνώνυμες. Και, πάλι, κάποια άλλη πρόταση της ξένης γλώσσας μπορεί να μεταφράζεται ως «Το χιόνι είναι παγωμένο νερό» από ένα εγχειρίδιο, και ως «Το γρασίδι είναι παγωμένο νερό» ή ως «Το χιόνι δεν είναι παγωμένο νερό» από κάποια άλλα - προτάσεις οι οποίες δεν έχουν όλες την ίδια τιμή αλήθειας. Επιπλέον, οι οντολογικές δεσμεύσεις της ξένης γλώσσας, και συνακόλουθα και οι αναφορές των όρων της είναι ανεξιχνίαστες (inscrutable) με βάση τα ερεθισματικά δεδομένα και μόνο. Η πρόταση «Γκαθαγκαί» μπορεί να αναφέρεται τόσο σε λαγούς, όσο και σε χρονικά στάδια λαγών ή σε μη ασύνδετα τμήματα λαγών, κ.ο.κ. Συνεπώς και τα διάφορα μεταφραστικά εγχειρίδια μπορούν να την αποδίδουν ανάλογα, χωρίς να αντιβαίνουν προς τα ερεθισματικά δεδομένα. Οι αντίστοιχες ελληνικές μεταφράσεις, όμως, («Να ένας λαγός», «Να ένα χρονικό στάδιο λαγού», κτλ.) δεν είναι συνώνυμες.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η απροσδιοριστία της μετάφρασης και το ανεξιχνίαστο της αναφοράς δεν ι-

σχύουν μόνο για τη μετάφραση μιας ξένης γλώσσας, για την εγκαθίδρυση συνωνυμίων μεταξύ των εκφράσεων διαφορετικών γλωσσών και τον προσδιορισμό της οντολογίας μιας ξένης γλώσσας, αλλά και για τη «μετάφραση» μιας γλώσσας Γ στην ίδια τη γλώσσα Γ,²⁶ λ.χ., τη γλώσσα του μεταφραστή στη γλώσσα του μεταφραστή, καθώς και για τον προσδιορισμό της οντολογίας της ίδιας της γλώσσας του μεταφραστή. Και εξηγώ τί εννοώ με αυτό. Στην πράξη μεταφράζουμε τα λόγια κάποιου ατόμου, που μιλάει τη δική μας γλώσσα, ομοφωνικά: μεταφράζουμε την πρόταση «Το χιόνι είναι άσπρο» ως «Το χιόνι είναι άσπρο», την πρόταση «Ο Παύλος γύρισε από το σχολείο» ως «Ο Παύλος γύρισε από το σχολείο», κ.ο.κ. Θεωρούμε, δηλαδή, ότι οι ομοφωνικές εκφράσεις είναι συνώνυμες. Θα μπορούσαμε, όμως, να κατασκευάσουμε ένα μεταφραστικό εγχειρίδιο το οποίο να συμβιδιάζεται, εξίσου με τη συνήθη ομοφωνική μετάφραση, με το σύνολο των αντίστοιχων γλωσσικών προδιαθέσεων αλλά να μη συμβιδιάζεται με το «ομοφωνικό εγχειρίδιο». Το εναλλακτικό εγχειρίδιο θα μεταφράζει προτάσεις της αντίστοιχης γλώσσας με διαφορετικές προτάσεις της ίδιας γλώσσας, οι οποίες δεν θα είναι συνώνυμες με τις προτάσεις που μεταφράζουν και, πιθανώς, να μην έχουν την ίδια τιμή αλήθειας. Για παράδειγμα, το εναλλακτικό εγχειρίδιο θα μπορούσε να μεταφράζει την πρόταση «Το χιόνι είναι άσπρο» με την πρόταση «Το γρασίδι είναι πράσινο» ή με την πρόταση «Το χιόνι είναι γαλάζιο». Επιπλέον, ενδέχεται το εναλλακτικό μεταφραστικό εγχειρίδιο να αποδίδει μια διαφορετική, από τη συνηθισμένη, οντολογία σ' αυτή τη γλώσσα. Η συνήθης ομοφωνική μετάφραση που χρησιμοποιούμε και η συνήθης μας οντολογία δεν είναι παρά προϊόντα κοινωνικών πιέσεων. Τα εμπειρικά δεδομένα, όμως, δηλαδή το σύνολο των αντίστοιχων γλωσσικών προδιαθέσεων, στηρίζουν εξίσου διάφορες εναλλακτικές μεταφράσεις (συνωνυμικές σχέσεις) και οντολογίες.

Από τα παραπάνω, ο Κουάιν συμπεραίνει ότι τόσο το νόημα ως εντασιακές οντότητες, όσο και το νόημα ως αναφορά, είναι ακαθόριστο - δεν έχει, δηλαδή, καθορισμένα κριτήρια ταυτότητας. Κι αυτό, διότι τα κριτήρια ταυτότητάς του είναι σχετικά προς το μεταφραστικό εγχειρίδιο που χρησιμοποιούμε. Πότε δυο προτάσεις της ίδιας γλώσσας ή διαφορετι-

κών γλωσσών είναι συνώνυμες, εξαρτάται από το μεταφραστικό εγχειρίδιο που θα χρησιμοποιήσουμε. Η συνωνυμία και η οντολογία είναι σχετικές προς κάποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι, ενώ με τη θεωρία της ριζικής μετάφρασης ο Κουάιν αποσκοπούσε στο να αποδείξει ότι το νόημα ως εντασιακή οντότητα είναι ακαθόριστο και, επομένως, μη αποδεκτό, καταλήγει εντέλει και στο επιπρόσθετο συμπέρασμα ότι και το νόημα ως αναφορά είναι ακαθόριστο ή ανεξιχνίαστο.²⁷

Η μετάφραση λοιπόν, σύμφωνα με τη διδασκαλία του Κουάιν, είναι σχετική προς κάποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο. Η επιλογή ενός μεταφραστικού εγχειριδίου, πάλι, προσδιορίζεται από τις αξίες του μεταφραστή. Επομένως, η μετάφραση είναι σχετική προς τις αξίες που θα χρησιμοποιήσει ο μεταφραστής για να επιλέξει το μεταφραστικό του εγχειρίδιο ή και τις αναλυτικές υποθέσεις βάσει των οποίων θα το κατασκευάσει. Είδαμε ότι, στην πράξη, οι αξίες αυτές μας οδηγούν να χρησιμοποιήσουμε την αρχή της χάριτος. Κατ' αρχήν, όμως, ο μεταφραστής θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει οποιαδήποτε άλλα κριτήρια και να καταλήξει σε ένα εξίσου έγκυρο μεταφραστικό εγχειρίδιο, καθότι η εγκυρότητα, δηλαδή η αντικειμενικότητα, ενός εγχειριδίου εξαρτάται μόνο από το αν συμβιδάζεται αυτό με τα εμπειρικά δεδομένα, τα οποία, σύμφωνα με τον Κουάιν, αποτελούνται αποκλειστικά από φυσικά φαινόμενα. Και τα φυσικά φαινόμενα, σύμφωνα με το φυσικαλισμό που ασπάζεται, είναι τα μόνα αντικειμενικά, πραγματικά φαινόμενα. Η πραγματικότητα είναι φυσική: οτιδήποτε δεν είναι ή δεν ανάγεται σε φυσικά φαινόμενα, δεν είναι αντικειμενικό και πραγματικό.

Η διαδικασία της ριζικής μετάφρασης αποδεικνύει ότι τόσο το νόημα, όσο και οι ψυχολογικές οντότητες δεν ανάγονται σε φυσικές οντότητες εφόσον η μετάφραση είναι υποπροσδιορισμένη από τα ανάλογα φυσικά δεδομένα. Με άλλα λόγια, το ότι μπορούμε, βασιζόμενοι στα ανάλογα φυσικά δεδομένα, να κατασκευάσουμε περισσότερα από ένα μεταφραστικά εγχειρίδια για μια γλώσσα, δείχνει τόσο ότι το νόημα δεν είναι αναγώγιμο στα αντίστοιχα φυσικά δεδομένα, όσο και ότι οι πεποιθήσεις δεν είναι αναγώγιμες στα αντίστοιχα φυσικά δεδομένα. Κι αυτό, διότι η δυνατότητα κατασκευής εναλλα-

κτικόν μεταφραστικόν εγχειριδίων είναι αποτέλεσμα του ότι είναι κατ' αρχήν αδύνατο να διαχωρίσει ο μεταφραστής, βάσει αυτών των δεδομένων, τι πιστεύουν οι ομιλητές της ξένης γλώσσας από αυτά που εννοούν με τις προτάσεις τους. Έτσι, τα επιχειρήματα της ριζικής μετάφρασης δεν δείχνουν απλώς ότι υπάρχουν περισσότερα από ένα μεταφραστικά εγχειρίδια που συμβιβάζονται εξίσου με τα εμπειρικά, φυσικά δεδομένα, αλλά και ότι υπάρχουν περισσότερα από ένα δοξικά συστήματα, σύνολες θεωρίες, που μπορούν να αποδοθούν στους ομιλητές της εν λόγω γλώσσας και τα οποία συμβιβάζονται εξίσου με τα εμπειρικά, φυσικά δεδομένα. Συνεπώς, τόσο το νόημα, όσο και οι ψυχολογικές οντότητες²⁸ δεν είναι αναγώγιμα σε φυσικά φαινόμενα. Δεν πρόκειται, επομένως, για αντικειμενικές και πραγματικές οντότητες. Κι αυτό, όπως είδαμε, διότι για να συσταθούν – για να επιλέξει, δηλαδή, ο μεταφραστής ποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο θα χρησιμοποιήσει και ποιες πεποιθήσεις θα αποδώσει στους αντίστοιχους ομιλητές – χρησιμοποιεί τις αξίες του. Και αυτές δεν έχουν κάποιο δεσμευτικό, αντικειμενικό χαρακτήρα. Πρόκειται, απλώς, για υποκειμενικούς παραγόντες που προβάλλει ο μεταφραστής πάνω στην αντικειμενική πραγματικότητα των φυσικών φαινομένων, ώστε να προκύψει ένα μεταφραστικό εγχειρίδιο (να αποδώσει, δηλαδή, νόημα στην ξένη γλώσσα) και ένα σύστημα πεποιθήσεων, που θα αποδώσει στους ξένους ομιλητές. Ο Κουάιν, δηλαδή, διδάσκει ότι οι αξίες του μεταφραστή δεν είναι συγκροτησιακής σημασίας για το νόημα και τις ψυχολογικές οντότητες και ότι δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα.

Τα κριτήρια με τα οποία θα επιλέξουμε τις αντίστοιχες αναλυτικές υποθέσεις και το αντίστοιχο μεταφραστικό εγχειρίδιο «θεμελιώνονται» πραγματιστικά. Τα μεταφραστικά εγχειρίδια εξυπηρετούν πρακτικούς σκοπούς, όπως είναι η επικοινωνία και η συνεργασία με τους ξένους ομιλητές, η απόκτηση γνώσεων από αυτούς ή η μετάδοση γνώσεων σε αυτούς, κ.ο.κ. Αυτή η πραγματιστική διάσταση της μετάφρασης καθορίζει στην πράξη τις αντίστοιχες επιλογές μας. Για παράδειγμα, αν ο κύριος σκοπός μας είναι η επικοινωνία με τους ομιλητές μας γλώσσας, τότε θα προτιμήσουμε τις λιγότερο περίπλοκες και περισσότερο απλές μεταφράσεις. Ενώ, αν ο

σκοπός μας είναι η απόκτηση γνώσεων από αυτούς ή η μετάδοση γνώσεων σε αυτούς, τότε ίσως προτιμήσουμε να μεταφράσουμε τα λόγια τους περιφραστικά, αλλά να τους αποδώσουμε πεποιθήσεις που να εναρμονίζονται με τις δικές μας. Αυτά συμβαίνουν στην πράξη. Θεωρητικά, όμως, θα μπορούσαμε να επιλέξουμε αναλυτικές υποθέσεις και μεταφραστικά εγχειρίδια υιοθετώντας οποιαδήποτε κριτήρια θα μας άρεσαν. Τα μεταφραστικά εγχειρίδια που θα προέκυπταν θα ήταν εξίσου έγκυρα με τα μεταφραστικά εγχειρίδια που θα επιλέγαμε καθοδηγούμενοι από πραγματιστικούς παράγοντες.

Όταν, λοιπόν, κατασκευάζουμε ένα μεταφραστικό εγχειρίδιο και αποδίδουμε πεποιθήσεις, δεν ανακαλύπτουμε συνωνυμίες, δεν ανακαλύπτουμε το νόημα των αντίστοιχων εκφράσεων, ούτε ανακαλύπτουμε τις πεποιθήσεις των αντίστοιχων ομιλητών. Επιλέγουμε, μέσα στα πλαίσια που θέτουν τα εμπειρικά, φυσικά δεδομένα, ποιο νόημα θα αποδώσουμε στις αντίστοιχες εκφράσεις και ποιες πεποιθήσεις θα αποδώσουμε σε αυτούς τους ομιλητές.

Τελειώνοντας, θα πρέπει να αναφερθούμε σε ένα ζήτημα το οποίο έχει απασχολήσει πολύ τους μελετητές του Κουάιν.²⁹ Το εν λόγω ζήτημα είναι γιατί ο Κουάιν αντιμετώπιζε διαφορετικά τον υποπροσδιορισμό των φυσικών θεωριών από τα φυσικά δεδομένα, και τον υποπροσδιορισμό του νοήματος και των ψυχολογικών στάσεων από τα φυσικά δεδομένα. Ο Κουάιν καταλήγει σε διαφορετικά συμπεράσματα στις δυο περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι φυσικές θεωρίες είναι καθορισμένες και αντικειμενικές. Στη δεύτερη περίπτωση, αντίθετα, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το νόημα και οι ψυχολογικές οντότητες είναι ακαθόριστες και, στο βαθμό που είναι ακαθόριστες, υποκειμενικές κατασκευές. Και, όμως, η σύσταση φυσικών θεωριών και φυσικών φαινομένων δεν διαφέρει, έτσι όπως την εκθέτει ο Κουάιν, ουσιαστικά από τη σύσταση θεωριών του νοήματος και νοημάτων, ψυχολογικών θεωριών και ψυχολογικών (δηλαδή προθετικών) οντοτήτων. Οι φυσικές θεωρίες είναι υποπροσδιορισμένες από τα φυσικά δεδομένα – από το σύνολο των πραγματικών και δυνατών φυσικών δεδομένων. Για να επιλέξει ο φυσικός επιστήμων, από το σύνολο των θεωριών

που συμβιβάζονται εξίσου με τα φυσικά δεδομένα, εκείνη τη θεωρία που θα αποδεχθεί, καθοδηγείται από διάφορες αξίες, όπως είναι η απλότητα (simplicity) και ο συντηρητισμός (conservatism). Επιλέγει, δηλαδή, την απλούστερη θεωρία και τη θεωρία που επιφέρει τις λιγότερες αλλαγές στο σύνολο των πεποιθήσεων του. Παρόμοια ισχύουν, όπως, είδαμε για την επιλογή μεταφραστικού εγχειριδίου και δοξικού συστήματος. Η θεωρία του νοήματος για μια γλώσσα, καθώς και το σύστημα των πεποιθήσεων που αποδίδουμε στους ομιλητές της, είναι υποπροσδιορισμένα από τα ανάλογα φυσικά δεδομένα – τα οποία, με τη σειρά τους, ως συστατικά των φυσικών μας θεωριών, είναι και αυτά υποπροσδιορισμένα από τα ανάλογα φυσικά δεδομένα. Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται είναι γιατί ο Κουάιν διδάσκει ότι οι μεν φυσικές θεωρίες είναι σαφώς προσδιορισμένες, αντικειμενικές και απόλυτες, ενώ τα νοήματα και οι ψυχολογικές οντότητες είναι ακαθόριστες, μη αντικειμενικές και σχετικές προς κάποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο.

Μια απάντηση που θα μπορούσε να δώσει κανείς σε αυτό το ερώτημα, είναι ότι οι δεύτερες είναι διπλά υποπροσδιορισμένες από τα φυσικά δεδομένα, καθότι τα δεδομένα στα οποία βασίζονται αυτές είναι κι αυτά υποπροσδιορισμένα από τα δικά τους δεδομένα.³⁰ Τότε, όμως, ο υποπροσδιορισμός των δεύτερων θα διέφερε από τον υποπροσδιορισμό των πρώτων απλώς ποσοτικά, ενώ ο Κουάιν αναφέρεται σε μια ποιοτική διαφορά: διαφέρουν ως προς την αντικειμενικότητα και ως προς το σχετικό ή απόλυτό τους χαρακτήρα. Αυτή η ποιοτική διαφορά θα μπορούσε να εντοπιστεί στο ότι οι μεν αξίες που καθοδηγούν την επιλογή των φυσικών θεωριών είναι δεσμευτικές, ενώ οι αξίες που καθοδηγούν την επιλογή μεταφραστικών εγχειριδίων δεν είναι. Ο Κουάιν δυστυχώς δεν τοποθετείται με σαφήνεια ως προς αυτά τα ζητήματα: υπαινίσσεται, απλώς, ότι υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ των αξιών και των κριτηρίων βάσει των οποίων επιλέγουμε ανάμεσα στις διάφορες εμπειρικά εξίσου θεμελιωμένες φυσικές θεωρίες και των αξιών και των κριτηρίων βάσει των οποίων επιλέγουμε ανάμεσα στα διάφορα εμπειρικά εξίσου θεμελιωμένα μεταφραστικά εγχειρίδια. Έτσι, ο Κουάιν μοιάζει να πιστεύει ότι οι αξίες που καθοδηγούν την επιλογή

μιας φυσικής θεωρίας είναι αξίες οι οποίες έχουν μια εσωτερική σχέση με τη φυσική επιστήμη και προωθούν τους σκοπούς της, τη διατύπωση, δηλαδή, μιας αληθούς και πλήρους φυσικής θεωρίας· ενώ, αντίθετα, οι αξίες που καθοδηγούν την επιλογή ενός μεταφραστικού εγχειριδίου και ενός συστήματος πεποιθήσεων εξυπηρετούν πρακτικούς σκοπούς οι οποίοι τίθενται ανεξάρτητα από τη διαδικασία της μετάφρασης και της απόδοσης πεποιθήσεων. Στη δεύτερη περίπτωση, η μετάφραση και η απόδοση πεποιθήσεων συνιστούν μέσα προς κάποιους άλλους πρακτικούς σκοπούς σε αναφορά προς τους οποίους επιλέγουμε μεταξύ μεταφραστικών εγχειριδίων και δοξικών συστημάτων· ενώ στην πρώτη περίπτωση, οι αξίες δάσει των οποίων επιλέγουμε μεταξύ διαφορετικών φυσικών θεωριών αποτελούν μέσα προς τον σκοπό της ανάπτυξης μιας αληθούς και πλήρους φυσικής θεωρίας.³¹ Έτσι, ο Κουάιν χαρακτηρίζει τα κριτήρια δάσει των οποίων επιλέγουμε μεταφραστικά εγχειρίδια ως πρακτικά (practical considerations)³² και θεωρεί ότι η γλώσσα χρησιμεύει στο να αποκτήσουμε γνώσεις από τρίτους και να επηρεάσουμε τη συμπεριφορά τους.³³ Αντίθετα, ενώ ο σκοπός της φυσικής επιστήμης είναι η πρόβλεψη, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, ο έλεγχος του κόσμου και η ικανοποίηση της πνευματικής μας περιέργειας,³⁴ οι αξίες δάσει των οποίων επιλέγουμε φυσικές θεωρίες δεν συνίστανται σε αξίες που διαμορφώνονται από τους παραπάνω σκοπούς μας, αλλά σε αξίες όπως είναι ο συντηρητισμός, η ολιγάρκεια (modesty), η απλότητα, η γενικότητα, η διαψευσιμότητα (refutability) και η ακρίβεια.³⁵ Οι αξίες αυτές δεν στοχεύουν, παρά μόνον έμμεσα, στο να ικανοποιήσουν τους απώτερους σκοπούς της επιστήμης.³⁶ ο άμεσος στόχος τους είναι να καταλήξει ο επιστήμονας σε μια φυσική θεωρία η οποία να είναι αληθής, να υποστηρίζεται όσο το δυνατόν περισσότερο από τα δεδομένα. Έτσι, ο συντηρητισμός αποτελεί μια ορθή στρατηγική, καθότι, επιλέγοντας την πιο συντηρητική θεωρία – αυτή που επιφέρει τις λιγότερες αλλαγές στη θεωρία που ήδη ασπαζόμαστε και που θέλουμε να αντικαταστήσουμε – θυσιάζουμε όσο το δυνατόν λιγότερα από τα τεκμήρια που ήδη έχουμε για μια θεωρία.³⁷ Η απλότητα, πάλι, μας αποτρέπει από το να κατασκευάζουμε θεωρίες που θα μπορούσαν να είναι σε μεγάλο βαθμό εσφαλμένες.³⁸ η

γενικότητα μας οδηγεί σε θεωρίες που μπορούμε να ελέγξουμε επανειλημμένα με πειράματα,³⁹ κ.ο.κ. Οι αξίες αυτές είναι, λοιπόν, μεθοδολογικές αξίες οι οποίες βοηθούν τον επιστήμονα να επιλέξει εκείνη τη θεωρία για την οποία υπάρχουν τα περισσότερα, τα πιο ακριβή, κτλ., τεκμήρια, και έχουν μια άμεση σχέση με την επιστημονική διαδικασία και μεθοδολογία,⁴⁰ καθώς και με το στόχο της: την εξεύρεση αληθών θεωριών.

Στην περίπτωση της μετάφρασης, αντίθετα, επειδή ακριβώς ο μεταφραστής στοχεύει στο να μάθει κάτι από τον ομιλητή ή στο να επηρεάσει τη συμπεριφορά του, χρησιμοποιεί την αρχή της χάριτος ως κριτήριο επιλογής μεταξύ εναλλακτικών μεταφράσεων, ώστε να μπορέσει να αποδώσει στον ομιλητή πεποιθήσεις τις οποίες ασπάζεται ως ένα βαθμό ο ίδιος και οι οποίες θα του επιτρέψουν στη συνέχεια είτε να αποκτήσει κάποιες άλλες γνώσεις από τον ομιλητή ή να επηρεάσει τη συμπεριφορά του. Για να επιτύχει αυτά, θα πρέπει να «ζει» σε ένα κοινό «κόσμο» με τον ομιλητή. Ο Κουάιν γράφει ότι καλό είναι να μεταφράζουμε εκείνες τις ξένες προτάσεις το περιεχόμενο των οποίων μοιάζει να είναι προφανές (δηλαδή προφανώς αληθές) στον ομιλητή με δικές μας προτάσεις το περιεχόμενο των οποίων μοιάζει να είναι προφανές σε μας.⁴¹ Να μεταφράζουμε, επίσης, κατά τέτοιο τρόπο ώστε το αποτέλεσμα να ταιριάζει με αυτό που θεωρούμε εμείς ψυχολογικά σωστό,⁴² και γενικά όταν επιχειρούμε να μεταφράσουμε ή να κατανοήσουμε μια ξένη γλώσσα, να προσαρμόζουμε την ξένη οντολογία και τις ξένες πεποιθήσεις στις δικές μας.⁴³ Η αναφορά, όμως, στον «κόσμο» του μεταφραστή ως κριτήριο επιλογής έχει έναν περιστασιακό και ίσως υποκειμενικό χαρακτήρα που στερούνται τα παραπάνω φυσικοεπιστημονικά κριτήρια.

Επιπλέον, οι παραπάνω φυσικοεπιστημονικές αξίες είναι πιο αντικειμενικές από τις αξίες που χρησιμοποιεί ένας μεταφραστής στο ότι, επειδή εξαρτώνται από τη φύση της επιστήμης και της επιστημονικής διαδικασίας, είναι αποδεκτές από όλους τους επιστήμονες. Αντίθετα, οι αξίες που χρησιμοποιεί ένας μεταφραστής είναι υποκειμενικές στο ότι διαφέρουν από μεταφραστή σε μεταφραστή και από περίπτωση σε περίπτωση. Ο Κουάιν γράφει⁴⁴ ότι στον πλάγιο λόγο, καθώς και

όταν αποδίδουμε πεποιθήσεις, καθοδηγούμαστε από τους σκοπούς μας. Δεν υπάρχει κάποιο σταθερό κριτήριο το οποίο να καθορίζει σε ποιο βαθμό τα λόγια που αποδίδουμε σε κάποιον (στον πλάγιο λόγο) μπορούν να παρεκκλίνουν από τα λόγια που εξέφερε, και όμως η πρόταση (ο πλάγιος λόγος) να είναι αληθής. Ποιες παρεκκλίσεις είναι αποδεκτές εξαρτάται από το σκοπό για τον οποίο εκφέρουμε την αντίστοιχη πρόταση. Κάτι παρόμοιο ισχύει και για την απόδοση πεποιθήσεων. Βλέπουμε, δηλαδή, ότι η αλήθεια μιας πρότασης στον πλάγιο λόγο (και, επομένως, και η ορθότητα μιας μετάφρασης⁴⁵) εξαρτάται, μεταξύ άλλων, και από τους προσωπικούς σκοπούς του προσώπου που εκφέρει την πρόταση.

Εν όψει των παραπάνω θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι πράγματι υπάρχουν, σύμφωνα με τον Κουάιν, διαφορές στις αξίες βάσει των οποίων επιλέγουμε φυσικές θεωρίες και στις αξίες βάσει των οποίων επιλέγουμε μεταφραστικά εγχειρίδια, οι οποίες στηρίζουν την άποψη ότι οι πρώτες είναι αντικειμενικές και δεσμευτικές, ενώ οι δεύτερες είναι υποκειμενικές και προαιρετικές. Εκείνο που μας αποτρέπει από το να καταλήξουμε σε αυτό το συμπέρασμα είναι το πολύ σημαντικό γεγονός ότι ο Κουάιν δεν πιστεύει πως βάσει των παραπάνω φυσικοεπιστημονικών αξιών καταλήγουμε κατ' ανάγκην σε μία και μοναδική φυσική θεωρία. Αντίθετα, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο να πρέπει να επιλέξουμε μεταξύ δυο εξίσου εμπειρικά θεμελιωμένων φυσικών θεωριών οι οποίες επιπλέον να πραγματοποιούν εξίσου όλες τις παραπάνω φυσικοεπιστημονικές αξίες⁴⁶. Θεωρεί, μάλιστα, ότι αυτές οι αξίες χρησιμεύουν περισσότερο στην κατασκευή και επιλογή υποθέσεων, δηλαδή θεωριών τις οποίες θα επιχειρήσουμε εκ των υστέρων να θεμελιώσουμε εμπειρικά, παρά στην επιλογή μεταξύ θεωριών που έχουν ήδη υποστεί την εμπειρική δοκιμασία.⁴⁷ Επιπλέον, πραγματεύεται διεξοδικά το πώς θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε δύο εμπειρικά εξίσου θεμελιωμένες φυσικές θεωρίες, δίχως να αναφέρεται στην απλότητα, στο συντηρητισμό, στην ακρίβεια, κ.ο.κ., ως κριτήρια επιλογής.⁴⁸ Συνεπώς, το παραπάνω επιχείρημα δεν μπορεί να συνιστά τον λόγο για τον οποίο ο Κουάιν θεωρεί ότι, ενώ τόσο οι φυσικές, όσο και οι νοηματικές και οι προθετικές θεωρίες είναι υποπροσδιορισμένες από τα δεδο-

μένα, μόνο οι δεύτερες είναι ακαθόριστες.

Στα κείμενα του Κουάιν, όμως, διαφαίνεται ένα άλλο επιχείρημα υπέρ της άποψης ότι, ενώ η μετάφραση και η απόδοση δοξικών συστημάτων είναι ακαθόριστα, οι φυσικές θεωρίες, αν και υποπροσδιορισμένες από τα δεδομένα, δεν είναι.⁴⁹ Σύμφωνα με αυτή την ανακατασκευή των απόψεων του Κουάιν ο σχετικισμός προϋποθέτει κάποιο ουδέτερο έδαφος από το οποίο να θεωρούμε τον κόσμο και από το οποίο να αντιλαμβανόμαστε ότι οι διάφορες επιμέρους κοσμοθεωρίες ταιριάζουν μεν σε αυτό τον κόσμο, είναι, όμως, ασύμμετρες μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Κουάιν, όμως, δεν υπάρχει κάποιο τέτοιο ουδέτερο έδαφος, διότι δεν υπάρχει κάποια ουδέτερη, μη θεωρητικά φορτισμένη πραγματικότητα: τόσο οι μη φυσικές θεωρίες, όσο και οι φυσικές θεωρίες είναι υποπροσδιορισμένες από τα δεδομένα και συγκροτούνται σε αναφορά προς κάποιες αξίες μας.⁵⁰ Επομένως, το «ουδέτερο» έδαφος, από το οποίο θα συγκρίνουμε τις διάφορες εναλλακτικές θεωρίες, θα είναι και αυτό φορτισμένο από κάποια ή κάποιες θεωρίες. Οι μόνες θεωρίες, σύμφωνα με τον Κουάιν, που μας παρέχουν ένα τέτοιο έδαφος είναι οι φυσικές θεωρίες.⁵¹

Τα επιχειρήματα του Κουάιν για αυτή τη θέση μοιάζουν να είναι δύο. *Πρώτον*, ο Κουάιν ισχυρίζεται ότι «παίρνουμε στα σοβαρά»⁵² τη σύνολη φυσική μας θεωρία. Το να παίρνει κάποιος στα σοβαρά μια θεωρία σημαίνει ότι χρησιμοποιεί αυτή τη θεωρία μη σχετικιστικά.⁵³ Προβαίνει, δηλαδή, σε ισχυρισμούς με περιεχόμενο τις προτάσεις της (ισχυρίζεται πχ. ότι η γη είναι στρογγυλή, ότι τα πρωτόνια είναι θετικά φορτισμένα), δίχως να υιοθετεί ταυτόχρονα μια σχετικιστική στάση προς αυτές, θεωρώντας τις από κάποιο άλλο έδαφος και στοχαζόμενος φιλοσοφικά αν οι ισχυρισμοί του είναι απόλυτα ή σχετικά αληθείς. Προβαίνει, απλώς, σε αυτούς τους ισχυρισμούς και πράττει βάσει αυτών: τους χρησιμοποιεί για να εξηγήσει άλλα φαινόμενα, για να δράσει κτλ. Η σχετικότητα προς κάποια θεωρία δεν εκφράζεται ούτε ρητά ούτε υπόρητα σε αυτούς τους ισχυρισμούς. Λέμε, απλώς, «Τα πρωτόνια είναι θετικά φορτισμένα».

Αυτό ισχύει, όμως, μόνο για τη φυσική θεωρία που ασπάζεται προσωπικά το κάθε άτομο: Το κάθε επιμέρους άτομο

δέχεται ως απόλυτα αληθή τη φυσική του θεωρία, παρόλο που δέχεται ταυτόχρονα ότι κάποια τμήματά της μπορούν να αναθεωρηθούν. Δεν δέχεται, όμως, ως απόλυτα αληθείς τις φυσικές θεωρίες των άλλων ατόμων. Κι αυτό, διότι για να τις περιγράψει πρέπει να χρησιμοποιήσει κάποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο.⁵⁴ Διαφορετικά, όμως, μεταφραστικά εγχειρίδια αποδίδουν διαφορετικά δοξικά συστήματα, δηλαδή διαφορετικές θεωρίες στον ξένο ομιλητή. Κι έτσι, οι πεποιθήσεις που θα αποδώσει σε άλλα άτομα θα είναι σχετικές προς το μεταφραστικό εγχειρίδιο που θα χρησιμοποιήσει, σχετικές, δηλαδή, προς τις αξίες του. Αυτό φαίνεται από το ότι αναφερόμαστε στις πεποιθήσεις τρίτων χρησιμοποιώντας δοξικές προτάσεις – οι οποίες είναι εντασιακές – και στα νοήματα των εκφορών τους χρησιμοποιώντας πλάγιό λόγο – ο οποίος είναι επίσης εντασιακός. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον Κουάιν (δηλαδή με αυτή την ανάγνωση του Κουάιν), μπορούμε, από το έδαφος των φυσικών μας θεωριών, νοώντας τον άλλο ομιλητή ως φυσική οντότητα, να αναρωτηθούμε τι εννοεί με τα λόγια του (και τι πιστεύει) ανεξάρτητα από οποιοδήποτε μεταφραστικό εγχειρίδιο. Αυτό συμβαίνει διότι μεταφράζουμε μία μία τις προτάσεις που εκφέρει και θεωρούμε ότι έχουν νόημα μία μία απομονωμένη από τις άλλες – και, επομένως, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε σύνολο αναλυτικών υποθέσεων.⁵⁵

Το ίδιο όμως, μπορεί να συμβεί και με τα ίδια μας τα λόγια. Όταν επιχειρούμε να κατασκευάσουμε μια θεωρία του νοήματος για την ιδιόλεκτό μας, τότε ανακαλύπτουμε ότι αυτή είναι σχετική προς κάποιο μεταφραστικό εγχειρίδιο και ότι, επομένως, και οι πεποιθήσεις μας και η οντολογία μας είναι παρομοίως σχετικές. Η σχετικότητα αυτή, όμως, εξαφανίζεται όταν χρησιμοποιούμε την ιδιόλεκτό μας. Τότε μιλάμε χωρίς τη διαμεσολάβηση κάποιας θεωρίας του νοήματος. Αντιδρούμε «τυφλά» στις περιστάσεις και εκφέρουμε αυθόρμητα τα κατάλληλα λόγια.⁵⁶

Δεύτερο και σημαντικότερο, οι φυσικές θεωρίες συνιστούν τον «ουδέτερο» τόπο από τον οποίο εξετάζουμε και συγκρίνουμε τις θεωρίες μας, διότι, σύμφωνα με τον Κουάιν, αξιώνουμε να έχουν μια καθολικότητα που εκλείπει από τις μη φυσικές θεωρίες. Έτσι, δεχόμαστε ότι δεν υπάρχει καμιά

αλλαγή στον κόσμο χωρίς κάποια αλλαγή στην κατάσταση και στη θέση των σωμάτων, δηλαδή των φυσικών οντοτήτων· δεν υπάρχει καμιά διαφορά στον κόσμο χωρίς κάποια φυσική διαφορά. Αυτό σημαίνει ότι δυο οντότητες δεν μπορούν να διαφέρουν μεταξύ τους αν δεν έχουν κάποια φυσική διαφορά. Στην περίπτωση των νοητικών (mental) και των νοηματικών φαινομένων, σημαίνει ότι δυο οντότητες δεν μπορούν να διαφέρουν στις νοητικές ή στις νοηματικές τους ιδιότητες χωρίς να διαφέρουν στις φυσικές τους ιδιότητες.⁵⁷ Από αυτή την άποψη οι φυσικές θεωρίες έχουν μια προτεραιότητα και μια προνομιακή υπόσταση, καθότι έχουν μια καθολική εμβέλεια, και μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε ως το ζητούμενο «ουδέτερο» τόπο, διότι περικλείουν τα πάντα. Θα πρέπει να προσέξουμε εδώ ότι η άποψη του Κουάιν δεν συνεπάγεται ότι τα πάντα, οποιασδήποτε κατηγορίας κι αν είναι, έχουν μια φυσική εξήγηση. Αντίθετα, τα πάντα δεν έχουν μια φυσική εξήγηση· αν είχαν, τότε το νοηματικό θα ήταν αναγώγιμο στο φυσικό και η μετάφραση δεν θα ήταν ακαθόριστη. Η άποψη αυτή συνεπάγεται απλώς ότι τα πάντα, σε οποιαδήποτε κατηγορία κι αν ανήκουν (βιολογική, χημική, νοηματική, νοητική, αισθητική, ηθική, κτλ.), μπορούν να συλληφθούν εννοιακά μέσω φυσικών εννοιών. Κάθε επιμέρους, δηλαδή, οποιασδήποτε κατηγορίας, είναι ταυτό με κάποιο φυσικό επιμέρους, ενώ το αντίστροφο δεν ισχύει· κάθε φυσικό επιμέρους δεν είναι ταυτό με κάποιο επιμέρους μιας άλλης κατηγορίας· κάθε φυσικό επιμέρους, π.χ., δεν είναι ταυτό με κάποιο νοητικό επιμέρους.⁵⁸ Ως φυσικές οντότητες, αφού δηλαδή τα ταυτίσουμε με κάποια φυσική οντότητα, τα πάντα βέβαια έχουν μια φυσική εξήγηση.⁵⁹ Ως οντότητες, όμως άλλων κατηγοριών δεν έχουν, κατ' ανάγκην, φυσικές εξηγήσεις, διότι ως οντότητες άλλων κατηγοριών τα συγκροτούμε σε αναφορά προς αξίες και τα ταξινομούμε με τρόπους ασύμμετρους προς τους φυσικούς. Όπως την περιγράψαμε, η θέση αυτή είναι ο «ανώμαλος μονισμός» (anomalous monism) που προτείνει ο Ντέιβιντσον⁶⁰ και αποδέχεται ρητά ο Κουάιν⁶¹.

Ο ΝΤΕΪΒΙΝΤΣΟΝ ΚΑΙ Η ΡΙΖΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Ο Ντέιβιντσον εργαζόμενος, σε γενικές γραμμές, μέσα στα πλαίσια των παραδοχών του Κουάιν, τροποποιεί και επεκτείνει τη θεωρία της ριζικής μετάφρασης. Οι κύριες τροποποιήσεις που επιφέρει ο Ντέιβιντσον στη θεωρία του Κουάιν αφορούν τη μορφή που θα πρέπει να έχει ένα μεταφραστικό εγχειρίδιο, τα δεδομένα στη διάθεση του μεταφραστή και την υπόσταση της αρχής της χάριτος. Επιπλέον, ο Ντέιβιντσον επεκτείνει τη θεωρία του Κουάιν, έτσι ώστε το αντικείμενο της δικής του θεωρίας να συμπεριλαμβάνει, εκτός από την ερμηνεία των εκφορών κάποιου ατόμου, και την ερμηνεία των πράξεών του. Τέλος, ο Ντέιβιντσον καταλήγει σε συμπεράσματα που επεκτείνουν την επιχειρηματολογία του Κουάιν, καθώς και σε συμπεράσματα που δεν είναι αποδεκτά από τον Κουάιν.

1. Το ερμηνευτικό εγχειρίδιο: η θεωρία του νοήματος ως μια θεωρία της αλήθειας τύπου Τάρσκι

Η πρώτη αλλαγή που επιφέρει ο Ντέιβιντσον στη θεωρία του Κουάιν αφορά τη μορφή του μεταφραστικού εγχειριδίου, που είναι το ζητούμενο της ριζικής μετάφρασης. Ο Κουάιν δεν θέτει κανέναν περιορισμό στη μορφή αυτή, πέραν του ότι το εγχειρίδιο θα πρέπει να μεταφράζει «λέξεις» και δομές (οι οποίες σηματοδοτούνται είτε από λέξεις είτε από διευθετήσεις λέξεων) κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η μετάφραση μιας οποιασδήποτε πρότασης της ξένης γλώσσας να προκύπτει από τις μεταφράσεις των συστατικών της λέξεων και της δομής της. Ο Κουάιν πιστεύει, μάλιστα, ότι ορισμένα οικεία δομικά στοιχεία, όπως είναι οι λογικοί σύνδεσμοι και ο εξατομικευτικός εξοπλισμός μιας γλώσσας (λέξεις όπως η δική μας άρνηση, σύζευξη, διάζευξη, ο ενικός και ο πληθυντικός, τα